



Republic of Zambia
Ministry of Education

SILOZI

BUKA YA MASUPANZILA A KULUTA

GILEDI 1 - TEEMU 1



Developed by the Curriculum Development Centre

Lusaka

2025

© Liswanelo kaufela libukelelizwe. Hakuna kalulo ya buka ye yelukela kuñolululwa kapa kuhasanywa ka mukwa ufi kapa ufi isi kusina kulemelezwa ki Curriculum Development Center.

ISBN:

Inatisizwe mwa silimo sa 2025 ki ba
Curriculum Development Center
Haile Sellasie Avenue
P. O. Box 50092
Lusaka, Zambia

Bañoli:

Mushinga Kapelwa Mooto, Curriculum Development Specialist (SILOZI),
Curriculum Development Centre, Lusaka

Amukusana Mubiana, Senior Lecturer, Mongu College of Education,
Mongu

Ellen Musandi Ngombo – Polota, PRCC – PRIMARY, PEO Western, Mongu

Doctrine Njamba, Class teacher, Malengwa Primary School, Mongu

Liywalii Mutonga, Class teacher, Namalangu Primary School, Senanga

Sikopo Makokwa, Class teacher, Kasima Primary School, Mongu

Nalikando Liywalii, Class teacher, Katobo Primary School, Nkeyema

TAHISO:

Kutaha kwa Competence-Based Curriculum (CBC) kutisize muezozo omunca oyemi fa kuituta ka kueza ili kokutahisa kufunda ni koumeke bucaziba ni bukoni bobuzamaelela ni bupilo bwa kacenu; ona ma 21st Century skills.

Buka ye masupanzila a kuluta Giledi 1 ibaakanyelizwe kuzamaelela mayemo a Competence Based Curriculum ayemi fa kunyalanisa tuto yefumanwa mwa sikolo ni bupilo bwa zazi ni zazi.

Buka ye iezelizwe kuba sikwatiketo sesikatusa baluti kukona kuluta CBC, ka nako yeo libuka za baluti ni za bana ba sikolo halisalukisiwa. Buka ye isupa buitamo bobutuna bwa likolo la tuto mwa naha kuamana ni kubona kuli musipili wa kuhatiseza curriculum hauna matulungundu amañata. Nihai kuli cwalo, baluti basusuezwa kuekeza ni kuitusisa libuka zeñwi kuya ka lipatisiso zabona kubona kuli habasiyi tima niyekana yekona kusiyala mwa musebezi wa kutoma ni kuluta kuya ka curriculum ye.

Nina ni sepo yetiile kuli baluti bakafumana tuso mwa buka ye.

Joel Kamoko (Mr.)

Permanent Secretary- Educational Services

MINISTRY OF EDUCATION

Buitumelo

Buka ye ya masupanzila a kuluta Silozi mwa Giledi 1 ibaakanyelizwe kutusa kutoma ni kuluta curriculum ya silimo sa 2023. Buka ilukiselizwe kutusa kumonyehela baluti ni babanwi mwa nzila ya kutoma ni kuluta zeiputezi mwa curriculum ni kuli mafelelezo lukone kufitisa tuto ya mbuwa yeluta bupilo.

Buitumelo bobutuna buya kwa makolo ni maluko hamoho cwalo ni tutengo twa pilu-tomoha too netutusize kwa kufa zibo ya bucaziba ni masheleni akonisize kuli musebezi wo upetahale. Nibata hape kuitumela kwa baluti bamwa likolo ni likolo zepahami hamoho cwalo banebazwa mwa maluko a likolo la tuto ka musebezi-tuna wa kuñola buka ye.

Ka kufeleleza, nibata kububeka buitamo ni kubeleka ka taata kwa babeleki ba Curriculum Development Center ni kubona kuli buka ye yafela kuñoliwa.

Charles Ndakala (Dr.)
Director – Curriculum Development
MINISTRY OF EDUCATION

Mukoloko wa litaba:

Tahiso	4
Buitumelo	5
Mukoloko wa litaba	6
Manzwi ni lipulelo za butokwa	7
Zelukela kukoniwa	8
Makalelo	9
Kuteeleza makande	11
Kukandeka makande	29
Kubuza ni kutoloka	56
Kuambola ni babahulu	85
Kuambola ni balikani	117
Mukoloko wa libuka	146

MANZWI NI LIPULELO ZA BUTOKWA

caati ya manzwinyana	syllabic chart
Kubala kusina kukakatela	kubala kusina kukakatela
Kuteeleza ka kutwisiso	Listening comprehension
Kuteeleza ni kubulela	Listening and speaking
Manzwinyana	syllables
Mukanga	Theme
Musebezi fokuyemi kuituta	suggested learning activity
Sika luli sesilukela kukoniwa	specific competence
Sikala sesisupa kukona kueza musebezi	expected standard
Tatubo ya bana ba sikolo	Learners Assessment
Tuto	Topic
Tuto-nyana	sub-topic
Zeñozwi	print concept
Zibo ya litaku zeyemela milumo	phonics
Zibo ya manzwi	Vocabulary
Zibo ya milumo	Phonemic awareness
Zibo ya milumo ni manzwi-nyana	Phonological awareness

Zelukela kukona kupetiwa

2023 Zambia Education Curriculum Framework itomahanyize lika ze 12 zelukela kukona kupetiwa ki mwanaa sikolo haiba angunda kalulo ya sikolo sahae ka mane kungunda sikolo kamukana.

Mukoloko ofilwe kwataasi fa likepe le usupa lika zeo mwanaa sikolo alukela kukona kupeta kasamulaho wa kufeza Giledi 1.

Namba	Sesilukela kukona kupetiwa	Toloko yasona
1.	Analytical thinking	Kunahana ka kualunguta ni kutomahanya
2.	Citizenship	Kuba mwanaa naha yatezi
3.	Collaboration	Kuswalisana
4.	Communication	Kufitisa mañusa ni maikuto ku babañwi
5.	Creativity and innovation	Kueza lika ka buikupuleli
6.	Critical thinking	Kutibisa munahano
7.	Emotional intelligence	Kuomeka nyakalalo kapa/ ni masitapilu
8.	Environmental sustainability	Kusayundisa zefumaneha mwa libaka zelupotolohile
9.	Problem solving	Kutungunyuna ni Kufumana likalabo za matata a bupilo

MAKALELO:

Buka ye ya masupanzila a kuluta; ya Giledi 1 iñolezwi kutusa baluti kwa kubupa milelo ya zelukela kuluta (lesson plans) ya zazi ni zazi kuya ka mutomo wa tuto; lituto zelutiwa ni molilutelwa (curriculum) omunca. Buka ye ikaba sikwatiketo sa kuitusisa kwa kuhatiseza curriculum ya silimo sa 2023, alusalitela libuka za kuitusisa kuluta ni kuituta (libuka za baluti ni libuka za bana ba sikolo) kuli liñoliwe. Kuekeza fateñi, buka ye isupa buitamo bobutuna bwa likolo la tuto mwa naha kuamana ni kubona kuli curriculum ya silimo sa 2023 kuli yahatisezwa mi ikusi ya masupanzila atahisa kufunda ni koumeke bucaziba ni bukoni bobuzamaelela ni bupilo bwa kacenu; ona ma 21st Century skills.

Nihaikuli cwalo, baluti basusuezwa kuekeza ni kuitusisa libuka zeñwi kuya ka lipatisiso zabona kubona kuli habasiyi fima niyekana yekona kusiyala mwa musebezi wa kutoma ni kuluta kuya ka curriculum ye. Baluti basakona kuekeza kapa kutusa kuama musebezi fokuyemi kuituta kapa misebezi kuzamaelela ni buino bwa kilasi ni zeñwi zecwale ka milutelo.

Litaba ka mukana zeinzi mwa buka mo lilukiselizwe kuzwisezapili mukwa wa kuituta ka kueza ni kunahana ka kutibisa mihupulo mwahalaa bana ba sikolo kono kokuzamaelela ni buino bwa likolo mobakena bana ba sikolo. Kukona kueza, kokuzamaelela ni buino bwa sikolo kona sinotolo sesikona kutusa bana ba sikolo bafumane buyaamo mwa curriculum ye.

Kukakanyiwa kuli buka ye ikaba sipawana sa baluti habanze bafepa bana ba sikolo litaba Puwo zeamana ni zibo, bucaziba ni mayemo a bupilo ayahisa akona kubupa mwanaa naha yatezi.

MWAKUITUSISEZA BUKA YE

Litaba zeiputezi mwa buka ye lilukela kulutiwa mwa teemu 1 ya Giledi 1 feela. Buka ye ialuzwi mwa Mikanga yemilaalu (03) mi mukanga ni mukanga una ni

likalulo zecwale ka Kuteeleza ni kubulela, Kubala, Zibo ya manzwi, kuutwisisa ni kubala.

Lituto zeinzi mwa buka mo haki lituto zelukela kulutiwa ka zazi ni zazi. Lituto zemwa buka mo lilukela kuitusiswa ki muluti kubupa milelo ya zelukela kulutiwa mwa lizazi ni lizazi (lesson plans). Hakubupiwa milelo ya zelukela kulutiwa mwa lizazi lililiñwi, zelutiwa lilukela kunopiwa kuzwelela mwa likalulo zeshutana-shutana. Ka mutala, tuto ya lizazi lililiñwi ikona kuba ni litaba zezwa mwa likalulo zecwale ka kuteeleza ni kubulela, zibo ya manzwi, kubala ni kuñola. Ka cwalo tuto iliñwi ikaba ni Lika luli zelukela kukoniwa (Specific competences) zenata isini silisiñwi.

Nihakuli cwalo, ki tukelo ya muluti kuiketela kalulo yelukelwa kukonomekwa mwa mulutelo ni mulutelo. Kuekeza fateñi, musebezi fokuyemi kuituta ni misebezi yefilwe ni kutomahanywa kuamana ni kuluta sika luli sesilukela kukoniwa haiswaneli kueziwa mwa mulutelo wa lizazi lililiñwi feela. Likona kulutiwa mwa mulutelo ya mazazi amañata.

KAKANYO YA MULUTELO

Mulutelo ulukela kulatelela mihato ya Gradual Release Model (GRM) moo muluti alukela kukala pili kubonisa muezezo wa musebezi anosi, kona cwale akaeza ni bana ba sikolo mi sanafelelezo bana ba sikolo baikezeza musebezi ili kubonisa kukona kueza musebezi kwabona.

MUKANGA 1: KUTEELEZA MAKANDE

Zeiputezi mwa mukanga:

Mukanga wo uamana ni bana ba sikolo kukona kuteeza makande. Lituto zekalutiwa mwa mukanga mo liwela mwa likalulo zetaalu; Kuteeleza ni Kubulela, Kubala ni Kunola.

KALULO: KUTEELEZA NI KUBULELA (LISTENING AND SPEAKING)

Tuto: Makande

- **Zeiputezi mwateñi:**
- Kukakanyiwa kuli bana ba sikolo habaituta kuteeleza makande bakakona kuhula inge bakona kutomahanya lika zebautwile. Mwa kalulo ye ya Kubulela ni kuteeleza, bana ba sikolo bakaituta kuteeleza makande akandekiwa kapa abaliwa aswana inge matangu nizeñwi cwalo mane hape ni kukona kwalaba lipuzo zezwelela fa makande ao.
- **Manzwi ni lipulelo za butokwa** (Key Words)
 - Likande
 - Kukandeka
 - Nekuna ni
 - Onafo
 - Sapili
 - Sabubeli
 - Sabulaalu
 - Samafelelezo

Tuto: Makande

Tuto-nyana: Kuteeleza makande

Sika luli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo

- Bateeleze makande

Musebezi fokuyemi kuituta:

Musebezi 1: Kuteeleza makande akandekilwe/ abalilwe ni kwalaba lipuzo zeama makande ao.

Musebezinyana (a): Kuteeleza likande lelikandekiwa

Muluti:

- Muluti akadekele bana ba sikolo likande.

- Ataluseze bana ba sikolo habanze bateeleza likande batokomele lika zetatama mwa likande leo:
 - ❖ Batu kapa mutu yainzi mwa likande ki mañi libizo?
 - ❖ Babainzi mwa likande bautwahala kuli bainzi kai?
 - ❖ Babainzi mwa likande baeza sikamañi?
- Ataluseze bana ba sikolo kuli ukababuza lipuzo kuzwelela afa likande leo.
- Mwa likande leo la lipulelo zesafiteleli 4, muluti atomahanye lika kuli kube ni
 - ❖ Pulelo yapili, yabubeli, yabulaalu ni yabune
 - ❖ Pulelo yapili ibulele za makalelo, ya bubeli ni yabulaalu iamane ni zeezahalile, yabune ibe mafelelezo

Mutala:

Haneniya kwa kubapala.

Senikatana Lubosi mwa nzila.

Sanikupa kumusindeketa kwa kwa lisima.

Senimusindeketa kwa lisima.

- Akutele likande ka habeli kapa haalalu.
- Abuze bana ba sikolo lipuzo zezwelela fa likande leo.

Mutala:

- a) Mukandeki wa likande le nakatani mañi? [Lubosi]
- b) Mukandeki wa likande le naezañi? [naaya kwa kubapala]
- c) Haiba mukandeki naya kwa kubapala yomuñwi naya kai?
- d) Yainzi mwa likande ni mukandeki, babizana cwañi? Uzibile cwañi?
- e) Mukandeki wa likande le kimañi libizo?

Bana ba sikolo:

- Balundulule kubulela zetokwa kuisiwa pilu likande halinze likandekiwa
- Bateeleze likande ka tokomelo
- Baalabe lipuzo zezwelela fa likande leo

TEMUSO:

- likande lakona kuba lelibaliwa kapa lelikandekiwa feela.

- Muluti wakona kueza makande amanita kubona kuli bana ba sikolo babonise kukona kueza kalulo ya kuteeleza.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- Lipuzo zeamana ni makande lialabiwe ka mulomo mi ka kuluka

Musebezi 2: kubapala papali yezwa mwa kalulo ya likande

Muluti:

- Kuitusisa mutala wa likande lenelilutilwe mwa musebezi wapili, buze bana ba sikolo yatakaleza kuba Lubosi mwa kapapali.
- Abulelele mwanaa sikolo yo kuli niyena muluti bakopanele fa nzila mi babapale zeinzi mwa likande
 - ❖ Ukopana ni Lubosi
 - ❖ Baitumelisa
 - ❖ Mani ni mani ubuza yomuñwi kuli uya kai.
 - ❖ Lubosi ukupa mulikanaahae kuli amusindekete kwa lisima
 - ❖ Baya hamoho kwa lisima
- Akupe mwanaa sikolo yomuñwi yalata kunga kabelo mwa kapapali kao
- Akupe bana ba sikolo kueza cwalo
- Akandeke kakande kakañwi ni kukupa bana ba sikolo kueza kapapali fateñi.
- Akolohanye zetokwa kueziwa mwa kakande ni kakande kakabapaliwa

Bana ba sikolo:

- Batomahanye litaba zeinzi mwa kakande
- Bange kabelo mwa kubapala tupapali totuzwelela mwa tukande totukandekilwe.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- Kalulo ya likande ibapaliwe mwa papali ka kuluka
 - **Tatubo ya bana ba sikolo** (Learners Assessment):
 - a) Batomahanye ltaba zeinzi mwa kakande
 - b) Bange kabelo mwa tupapali totuzwelela fa tukande

Tutonyana ka bukuswani

Tutonyana ye neiluta bana ba sikolo kukandeka tukande ni kunga kabelo mwa kabapala lipapali zezwelela fa tukande.

KALULO: KUBALA (READING)

Tuto: Zeñozwi

Tuto-nyana 2: Muswalelo wa buka

- **Zeiputezi mwa tuto-nyana:** mwa tutonyana ye bana ba sikolo bakaituta mwa kuswalela buka. Bakaituta kukwalula ni kukwala buka kona bakaituta muongola wa buka. Baka ituta kuapula makepe a buka. Hape bakaituta kubapala lipapali zekabaluta kuzamaisa meto abona kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo hatalima fa lika zeñozwi. Baka feleleza ka kuituta kutoloka lika zemwa maswaniso.

- **Manzwi ni lipulelo za butokwa:**

- | | |
|------------------|---------------------|
| - Buka | - Muongola wa buka |
| - Kukwahela | (spine of the book) |
| - kuapula | - Pata ya buka |
| - Likepe/ makepe | |

- **Sika luli sesilukela kukoniwa 1:** Bana ba sikolo ba

- Bakone kuswala libuka.

- **Musebezi fokuyemi kuituta:**

Musebezi 1: kukwalula ni kukwahela buka.

Muluti:

- abonise bana ba sikolo mwakukwalulela buka.

- ❖ Abonise bana ba sikolo likalulo za buka

- i. Makapi a buka (kaba ya buka).
- ii. Kaba yafahalimu ni kaba yakwatasi
- iii. Mwahalaa buka

- ❖ Abonise bana ba sikolo moitomelwa buka yekwahezwi fa tafule

- i. Maswaniso asike afutuka

❖ Abonise moikwalulelwa buka ni moikwalela

- i. Kukwalula; Kaba inanulwa kuzwa kwa silyo kuya kwa nzohoto.
- ii. Kukwala; kaba ikwaliwa kuzwa kwa nzohoto kuyakwa silyo.

- afe bana ba sikolo libuka za maswaniso, za batu, za limunanu, za lika zamwa ndu ni likota.
- alaele bana ba sikolo kukwalula buka ka kuapula kaba yafahalimu.

Bana ba sikolo:

- ba kwalule buka ka kuapula kaba kuzwa kwa silyo kuya kwa nzohoto.
- Bakwalhee buka ka kunanula kaba kuzwa kwa nzohohoto kuya kwa silyo.

Temuso: muluti amamele kuli bana ba sikolo baswana bafutula libuka kono akuna butata. Sesi butokwa ki kukwalula ni kwahela buka.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- Kukwalula ni kukwala buka kueziwe ka swanelo.

❖ **Tatubo:**

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone;

- a) kukwalula buka ka kuapula kaba kuzwa kwa silyo kuya kwa nzohoto.
- b) kukwala buka ka kunanula kaba kuzwa kwa nzohohoto kuya kwa silyo.

Tuto-nyana ka bukuswani:

Tuto ye neiamile fa kukwalula ni kukwahela buka. Bana ba sikolo nebakwalula buka ka kunanula kaba kuzwa kwa silyo kuya kwa nzohoto ni ku kwahela buka ka kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo.

Musebezi 2: kuapula makepe a buka

Musebezi nyana: kuapula makepe a libuka ka swanelo kakumamela kuli makepe apulwa kuzwa kwa silyo ku ya kwa nzohoto.

Muluti:

- abonise bana ba sikolo kuapula makepe a libuka ka swanelo;

- a) Kuswalela likepe kwahalimu; kwa kona ya silyo.
- b) Kuswalela likepe kwatasi; kwa kona ya silyo.
- c) Kuswala likepe liliñwi ka lililiñwi.
- d) Kuapula likepe kuzwa kwa silyo kuya kwa nzohoto.

Bana ba sikolo:

- baapule makepe a libuka ka swanelo.

Temuso: muluti amamele kuli;

- ❖ bana ba sikolo bakawana bafutula libuka kono hakuna butata. Sesibutokwa ki kuapula makepe.
- ❖ bana ba sikolo habaitusisi mati habaapula makepe a libuka.
- ❖ bana ba sikolo habafwañati makepe.

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- kuapula makepe kuezawe ka swanelo.

❖ **Tatubo:**

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone;

- i. Kuswalela likepe kwahalimu; kwa kona ya silyo, habaapula likepe.
- ii. Kuswalela likepe kwatasi; kwa kona ya silyo, habaapula likepe.
- iii. Kuswala likepe liliñwi ka lililiñwi.
- iv. Kuapula likepe kuzwa kwa silyo kuya kwa nzohoto.

Tuto-nyana ka bukuswani:

Tuto ye iamile fa kuapula makepe a libuka ka kumamela kuli aapuzwi kuzwa kwa silyo kuya kwa nzohoto ka swanelo.

Musebezi 3: muswalelo wa buka ye kwaluzwi; kuswalela fa muongola.

Musebezi nyana: mwakuswalela buka fa mongola.

Muluti:

- Abuze bana ba sikolo kuli babulele likalulo za buka
- ❖ Kaba yafahalimu
- ❖ Kaba yakwatasi

- ❖ Mwahalaa buka
- ❖ Muongola wa buka
- abonise bana ba sikolo mongola wa buka;
 - i. buka inge ikwalilwe.
 - ii. buka inge ikwaluzwi
 - iii. Muswalelo wa buka yekwaluzwi.
 - ❖ Kukwalula buka
 - ❖ Kuswalwa buka yeapuzwi mwa lizoho la silyo.
 - ❖ Kuputulula lizoho la nzohoto.
 - ❖ Kuputa minwana yemibeli (munwana omutuna ni kañini) kwa lizoho la nzohoto
 - ❖ Kubeya buka fahalimu a minwana yemilaalu ya lizoho la nzohoto yeputuluzwi.
 - ❖ Kuputulula minwana ye mibeli yeneputilwe ni kuilimba fa buka.
 - ❖ Minwana ye milaalu yafahali fande, yemibeli ya kwa makalelo nikwa mafelelezo (munwana omutuna ni kañini) ilimbe mwahalaa buka.
- Afe bana ba sikolo kolo ya kuswalela buka ye kwaluzwi fa mongola.

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- buka yekwaluzwi uswalelwe mwa mongola ka swanelo.

❖ **Tatubo:**

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone;

- a) Kukwalula buka
- b) Kubeya buka mwa lizoho la silyo.
- c) Kuputulula lizoho la nzohoto.
- d) Kuputa minwana yemibeli (yakwa makalelo ni mafelelezo)
- e) Kubeya buka fahalimu a minwana yemilaalu.
- f) Kuputulula minwana yemibeli yeneputilwe.

- g) Minwana yemilaalu yafahali fande, yemibeli yakwa makalelo ni kwa mafelelezo ilimbe mwahalaa buka.

Tuto ka bukuswani:

Tuto ye iamile fa kuluta bana ba sikolo kukona kuswalela buka yekwaluzwi mwa muongola.

Musebezi 4: kuswala buka ka kuitalimisa mwa halimu.

Muluti:

- abonise bana ba sikolo mwa kuswalela buka ka kuitalimisa mwa halimu ka;
 - a) kubeye buka fa tafule kapa fa desiki.
 - b) Kukwalula buka ka kunanula kaba ya buka ka tokomelo kubona kuli mongola hausikami.
 - c) Kubeya buka inge italimezi mwa halimu makepe inge abonahala.
 - d) Kuswala makepe ka tokomelo kubukeleza zeñozwi ni maswaniso.
 - e) Kukwala buka hande-nde ka tokomelo.
 - f) Kukwahela buka hande-nde kusina kufumpeka.
- Alaele bana ba sikolo kunanula buka fa pata ka swanelo.

Bana a sikolo:

- alimuñwi ka alimuñwi baswale libuka ka kulitalimisa mwahalimu.

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- buka iswaliwe ka kuitalimisa mwahalimu ka swanelo.

❖ **Tatubo ya bana ba sikolo:**

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone;

- a) babeye libuka fa tafule kapa fa desiki ka swanelo.
- b) bakwalule libuka hande ka kunanula kaba ya buka katokomelo kubona kuli mongola hausikami.
- c) baapule makepe ku zwa kwa kona ya silyo ka kuitusisa munwana omutuna kusina ni kukwalula ka wa ku supisa.
- d) Kubeya buka inge italimezi mwahalimu makepe inge abonahala.

- e) Kuswala makepe ka tokomelo kubukeleza zeñozwi ni maswaniso.
- f) Kukwala libuka hande ka tokomelo.
- g) Kukwahela libuka hande kusina kufumpeka.

Tuto ka bukuswani: tuto ye iamile fa kuswala buka ka kuita limisa mwa halimu.

Musebezi-nyana 4: kutosa likalulo za buka.

Muluti:

- a bonise bana ba sikolo likalulo za buka kakutala ze cwale ka;
 - ❖ muongola wa buka.
 - ❖ Kaba; ya fahalimu.
 - ❖ Kaba; ya kwatasi.
 - ❖ Mwahalaa buka.

Bana ba sikolo:

- babulele likalulo za buka.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- kutosa likalulo za makepe a buka ka swanelo.

❖ **Tatubo:**

Habanze baituta ni kasamalaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone kutosa likalulo za buka;

- a) muongola wa buka.
- b) Kaba; ya fahalimu.
- c) Kaba; ya kwatasi
- d) Mwahalaa buka

Tuto kabukuswani:

Tuto ye ilutile bana ba sikolo ku beya likalulo za libuka.

Musebezi-nyana 5: kubapala lipapali zebonisa muzamaisezo wa meeto kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo.

Muluti:

- Akenye bana ba sikolo mwa papali yetokwa kuzamaisa meeto kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo kusina kusikulula toho
 - a) Kunepa mbola
 - ✓ Kunepa mbola kuli indandumuke kuzwa kwa nzohoto ya bana ba sikolo kuya kwa silyo.
 - ✓ Abulelele bana ba sikolo kutalima mbola yendandumuka ka kuizamaisa kusina kusikulula toho.
 - ✓ Afumane mukwa wa kunyaka mutalimelo wabona
 - b) Mwanaa sikolo yazamaya kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo
 - ✓ Alaele mwanaa sikolo alimuñwi kuzamaya mwa kilasi kuzwa kwa nzohoto ya bana ba sikolo kuya kwa silyo sabona.
 - ✓ Alaele bana ba sikolo kuli batalime mwanaa sikolo hanze a zamaya kabunya cwalo, kumuzamaisa kusina kusikulula litoho

TEMUSO: muluti abate ni kueza lipapali za mifutafuta zetokwa bana ba sikolo kuzamaisa meeto kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo kusina kusikulula toho.

Bana ba sikolo:

- Batalime mbola yenepilwe kusina kusikulula toho.
- Batalime mwanaa sikolo yabulelezwi kuzamaya mwa kilasi kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo kusina kusikulula toho
- Baeze lipapali zeñwi zetokwa kuzamaisa meeto kusina kusikulula toho.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- Kuzamaisa meeto kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo kueziwe ka swanelo.

Kutatuba bana ba sikolo:

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone;

- a) kabonisa kukona kubonisa kuzamaisa meeto kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo kusina kusikulula toho.
- b) kabonisa kutoma lika kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo.
- c) Ka Kunyalanisa lika nzebeilwe mwa mundandwe kuzwa nzohoto kuya kwa silyo.

- d) ka kunyalanisa litaku ni linombolo ku zwa nzohoto ku ya silyo.
- alaele bana ba sikolo kubapala lipapali zeluta mo meto alukela kuzamaela kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo.

Tuto kabukuswani:

Tuto ye yamile fa papali ya kuzamaisa meeto kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo:

Sika luli sesilukela kukoniwa 2: kutoloka maswaniso.

Musebezi 1: kubulela zeinzi mwa maswaniso

Muluti:

- abonise bana ba sikolo siswaniso sa batu babainzi mwa lapa
- abuze bana ba sikolo zeezhala mwa siswaniso
- abuze bana ba sikolo kuli bazibile cwañi zeezahala mwa siswaniso
- aikambote ni bana ba sikolo kukonela kubulela zeinzi mwa siswaniso;
 - ❖ kutalimisisa siswaniso nako yetelele.
 - ❖ Kuipuza kuli babainzi mwa siswaniso baezañi.
 - ❖ Kuipuza kuli ki kakai mi kilili fone kubezi.
 - ❖ Kuipuza kuli mwa lifateho kubonahala tabo, kunyema kapa kusaba.
- Aikambote maswaniso ni bana ba sikolo
- afe bana ba sikolo maswaniso ashutana-shuatana.
- Muluti alaele bana ba sikolo kutoloka maswaniso ashutana-shutana.
- Alaele bana ba sikolo kubupa makande fa maswaniso a lukile.

Bana ba sikolo:

- Babulele zeezahala mwa siswaniso
- Babulele mobakonela kubulela zeinsi mwa siswaniso
- Bange kabelo mwa kuikambota zeinzi mwa maswaniso

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi: maswaniso atolokiwe ka swanelo.

Kutatuba bana ba sikolo:

Habanze baituta ni kasumulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone kutoloka maswaniso ka;

- ❖ kotalimisisa siswaniso nako yetelele.
- ❖ Kubulela zebaeza babainzi mwa siswaniso.
- ❖ Kutoloka sibaka fokuezahalela zeinzi mwa siswaniso.
- ❖ kutoloka buino bobuinzi mwa siswaniso; tabo, kunyema, manyando kapa kusaba.

Tuto ka bukuswani: tuto ye yamile fa kuluta bana ba sikolo kukona toloka maswaniso.

Musebezi 2: kukolohanya maswaniso.

Muluti:

- akete maswaniso abonahala kuli nalukela kuambola likande hanakakolohanywa ka kuluka (asike afitelela 5)
- ashobanise maswaniso ao
- abuze bana ba sikolo monalukela kutatamanelana maswaniso kuli likande liotolohe.
- Afe bana ba sikolo maswaniso ashutana-shutana kuli
 - a) Banyakisisa maswaniso
 - b) Bakolohanye maswaniso ka mwalukela kutatamanelana
 - ✓ Siswaniso sapili
 - ✓ Sabubeli ...cwalo, cwalo
 - c) Bakandekela likande kuya ka mwaitatamela maswaniso

Bana ba sikolo:

- Babulele monalukela kutatamanelana maswaniso kuli likande liotolohe.
- Batoloke mwanalukela kutatamanelana maswaniso
- bakolohanye maswaniso ka mwalukela kutatamanelana
- bakandekela likande kuya ka mwaitatamela maswaniso

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- maswaniso a kolohanyizwe ka swanelo.

Kutatuba bana ba sikolo:

- ❖ Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone kutoloka maswaniso ka;
 - a) Kutatuba siswaniso ni kuambola zezahala.
 - b) Kubeya hande maswaniso mwa mukoloko.

Tuto-nyana ka bukuswani:

- Tuto ye yamaile fa kukolohanya maswaniso kueza likande leliotolohile.

KALULO: KUÑOLA

Tuto 1: Kuitukiseza kuñola

Zeiputezi mwateñi:

Bana ba sikolo bakaituta kukona kuina ka kuluka habainzi mwa likalulo za kuñola ni kubala. Mwa kalulo ye ya kuñola, bana ba sikolo bakaituta muinelo olukile.

Manzwi ni lipulelo za butokwa

- Fafasi
- Kuina/Miinelo
- Museme
- Sipula
- tafule

Tuto-nyana 1 – Muinelo

- **Makalelo:**

- Tuto-nyana ye iama fa muinelo wozamaelela ni kuñola.

- **Sika luli sesilukela kukoniwa:** bana ba sikolo

- Bakone kuina ka swanelo

- **Liitusiso kwa kuluta ni kuituta:**

madesiki, litafule, lipula,

- **Musebezi fokuyemi kuituta:**

Musebezi 1: kukona kulikanyisa muinelo wolukile

Muluti:

- Abuze bana ba sikolo kuli babonise muinelo wolukile wozamaelela ni kuñola.
- Atalimise zebaeza bana ba sikolo
- Akenye bana ba sikolo mwa ngambolo yesupa muinelo wolukile
- Alute bana ba sikolo muinelo wolukile.
- Abonise muinelo wolukile sina mwanalutela.
- ❖ Muinelo wa kunanguka (sit like Leo)
 - ✓ Kunanguka/ kuotoloha
 - ✓ kutoma mazoho ni miambo fa tafule
 - ✓ mauhutu fafasi
- ❖ Muinelo wa kumbotomana/ kububama (sit like Jumbo)
- ❖ Bumaswe bwa kuina ka kumbotomana/ kububama mutu hanola.
 - ✓ Kukatalisa; lizoho, mulala, mukokoto, mahutu
 - ✓ Lizoho linyanganya hahulu
 - ✓ Kutiseza munolo womaswe
 - ✓ Kutiseza kusaswala hande siñoliso

Bana ba sikolo:

- Babonise miinelo yezamaelela ni kuñola ka mobazibela
- Balikanyise muinelo wolukile (kuina ka kunanguka)
 - **Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:**
- Muinelo wolukile ueziwe ka kuluka

❖ **Tatubo ya bana ba sikolo:**

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo balukela kukona:

- Kulatelela muinelo wolukile (kuina ka kunanguka)
 - ✓ kunanguka
 - ✓ mazoho (miambo ni mazoho) fa yafule
 - ✓ mahutu ahate fafasi
- **Tuto ka bukuswani**

Tuto-nyana ye iamile fa bana ba sikolo kukona kuina ka muinelo wolukile:

- ✓ kunanguka
- ✓ mazoho (miambo ni mazoho) fa yafule
- ✓ mahutu ahate fafasi

Tutonyana 2: liitusiso za kuñola.

Makalelo:

Mwa tutonyana ye bana ba sikolo bakaituta ni kukona kuswala liitusiso za kuñola/liñoliso.

Sika luli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo

- baswale liitusiso zakuñolisa/ linoliso (muswalelo wa potoloto)

Liitusiso kwa kuluta ni kuituta:

- Tukwahezo twa botela, lipotoloto, tukota, mipente/crayon, tupampili, tafule, mushabati.

Musebezi fokuyemi kuituta:

- Kuswala liitusiso zeitusiswa kwa kuñola (potoloto, mipente, coki, ...) ka kuluka

Musebezi-nyana: kuswala siñoliso.

Muluti:

- Abonise bana ba sikolo siswaniso sesibonisa lizoho lelisweli siñoliso
- Alaele bana ba sikolo kulikanyisa muswalelo wo ka kuitusisa tukota sina liñoliso.
- Anyake muswalelo wa bana ba sikolo kuli azibe hande bukoni ni mapalelwi a bana ba sikolo bahae.
- Alute bana ba sikolo mosiswalelwa siñoliso
 - a) *Kubeya siñoliso mwahalaa munwana omutuna ni munwana wa kusupisa*
 - b) *Kuyendeka kalulo yeñola ya sinoliso fa munwana wa lisale (wa fahali)*

- c) *Kutoma lizoho fa likepe kapa pampili*
- d) *Kutoma kalulo yeñola ya siñoliso fa likepe kapa pampili.*
- *Akalikete ni bana ba sikolo kueza musebezi wo mane bafunde.*

Bana ba sikolo:

- Balikanyise muswalelo wa siñoliso kuya ka siswaniso sesifilwe
- Bapalakatise kuswala siñoliso ka kulatelela mihato yetatama
 - a) Kubeya siñoliso mwahalaa munwana omutuna ni munwana wa kusupisa
 - b) Kuyendeka kalulo yeñola ya sinoliso fa munwana wa lisale (wa fahali)
 - c) *Kutoma lizoho fa likepe kapa pampili*
 - d) *Kutoma kalulo yeñola ya siñoliso fa likepe kapa pampili.*
- Balikanyise kuñola inge basweli siñoliso sina mokutomahanyelizwe.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- Liitusiso za kuñolisa zeshutana-shutana liswaliwe ka kuluka

❖ Tatubo ya bana ba sikolo:

- ✓ Habanze baituta ni hasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo baswanela Kubeya siñoliso mwahalaa munwana omutuna ni munwana wa kusupisa
- ✓ Kuyendeka kalulo yeñola ya sinoliso fa munwana wa lisale (wa fahali)
- ✓ *Kutoma lizoho fa likepe kapa pampili*
- ✓ *Kutoma kalulo yeñola ya siñoliso fa likepe kapa pampili.*

Tuto ka buswani

Tutonyana ye neياما fa bana ba sikolo kukona kuswala kakutiisa liitusiso za kuñolisa kuli bakone kuñola kamokuswanehela.

Tutonyana 3: Kuswanisa

Makalelo:

- Kukakanyiwa kuli bana ba sikolo habaituta kuswanisa bakona kuhula inge banana zibo ya kuiswaniseza lika ze shutana-shutana.

Manzwi ni ni ipulelo za butokwa:

- Kuswanisa
- Kuiswanisa
- Libupeho
- Lilalanda
- Kuikutwela

Liitusiso: libuka

- mupende (crayon)
- mutakulo
- pampili
- potoloto
- siñoliso

Sika luli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo

- Baswanise lika zeshutana-shutana.

Musebezi fokuyemi kuituta: kuswanisa lika ze shutana-shutana.

Musebezi: kuswanisa ka kuitusisa tukwenda ni milaini

Muluti:

- Abonise bana ba sikolo mapampili fokuswanisizwe tukwenda ni tulaini
- Angungeke tukwenda ni tulaini kueza siswaniso sa mutu
 - a) Sikwenda ibe toho
 - b) Kalaini kapili ibe mubili
 - c) Kalaini ka bubeli ni ka bulaalu ibe mahutu
- Alaele bana ba sikolo kuli bafeleleze siswaniso ka kubeya tulaini totuyemela mazoho
- Alaele bana ba sikolo kukezeza maswaniso ka kuitusisa tukwenda ni tulaini kuswanisa
 - a) Lishepu
 - b) Tundu
 - c) Tumota
 - d) Batu

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- lika zeshutana-shutana liswanisiwe ka swanelo.

Kutatuba bana ba sikolo:

- ❖ Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone;
 - a) Kuswanisa ka kuitusisa tukwenda ni tulaini
 - b) kungungeka tukwenda ni tulaini kueza siswaniso sa mutu
 - ✓ Sikwenda ibe toho
 - ✓ Kalaini kapili ibe mubili
 - ✓ Kalaini ka bubeli ni ka bulaalu ibe mahutu ...
 - e) Kuswanisa lika ka kuitusisa tulaini ni tukwenda
 - ✓ Lishepu
 - ✓ Tundu
 - ✓ Tumota
 - ✓ Batu

Tuto ka bukuswani:

tuto ye yamile fa kuswanisa lika ze shutana-shutana.

MUKANGA 2: KUKANDEKA MAKANDE

Mukanga wo uamana ni bana ba sikolo kukona kukandeka makande ka buikupuleli bobunde. Mwateñi kuinzi likalulo zeama kuteeleza ni kubulela, kubala, manzwi, kuteeleza ka kutwisiso ni kuñola.

KALULO: KUBULELA NI KUTEELEZA

Tuto: Makande

Makalelo

Zeiputezi mwateñi:

Kukakanyiwa kuli bana ba sikolo habaituta kubulela makande bakakona kuhula inge bakona kubulela lika ka kulitomahanya moliezahalezi hande. Mwa kalulo ye ya Kubulela ni kuteeleza, bana ba sikolo bakaituta kukandeka ka lundulula likande lelikandekilwe, kukandeka makande abona akuikupulela ni kueza papali ya mandwani asihulwanyani kulikanyisa zeizi mwa likande.

Manzwi ni lipulelo za butokwa

- | | |
|-------------|----------------|
| - Likande | - Sapili |
| - Kukandeka | - Sabubeli |
| - Nekuna ni | - Sabulaalu |
| - Onafo | - Samafelelezo |

Tuto-nyana 1: Kukandeka tukande ka buikupuleli bobunde

Makalelo: Bana ba sikolo bakaituta kukandeka tukande. Bakakala ka kulundulula kukandeka likande lelikandekilwe kona bakakandeka tukande twakuikupulela. Kasamulaho bakanga kabelo mwa lipapali za mandwani asihulwanyani.

Sika luli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo

- bakandeka tukande ka buikupuleli bobunde.

Musebezi fokuyemi kuituta:

Musebezi 1: Kulundulula likande; kukandeka likande lelikandekilwe

Musebezi-nyana (a): kubulela zeezahalile

Muluti:

- Abuze bana ba sikolo kuli babulele zeezahalile habafitile kwa sikolo lizazi leo.

Bana ba sikolo ba:

- Baalabe - *Kulula mikotana/ kufiyela mwa kilasi/ kuolela manyalala/ kutapa kwa mazoho/ kuyema mwa laini fa munyako wa kilasi/ kutatubiwa masila mwa meeno ni mwa manala/ kukena mwa kilasi kuyoina*

TEMUSO: Hakuna taba nihasakolohanyi lika ka moneliitatamela.

Musebezi-nyana (b): Kukolohanya zeezahalile

Muluti:

- Abuze bana ba sikolo kuli babulele lika zeo zeezahalile ka kulikolohanya, kukala ni sapili kuya kusamafelelezo.

Bana ba sikolo ba:

- bakolohanye zeezahalile zesafiteleli zene

Mutala:

- Kulula mikotana*
- kufiyela mwa kilasi*
- kuolela manyalala*
- kutapa kwa mazoho*

Musebezi-nyana (c): kubupa likande ka kukolohanya

Muluti:

- Aikambote ni bana ba sikolo kuli babulele lika zeo ka kukolohanya kuitusisa manzwi a: *sapili/ sabubeli/ sabulaalu/ samafelelezo*

Bana ba sikolo:

- babulele lika sina ka taelo ya muluti (basikai feela bakutele kubulela mubulelelo woswana)

Sapili niizolula mukotana mwa kilasi. Sabubeli nifiyezi mwa kilasi. Sabulaalu niolezi manyalala. Samafelelezo nitapile kwa mazoho.

Musebezi-nyana (d): Kulundulula; kukandeka likande lelikandekilwe

Muluti:

- a) akandekke kakande ka lipulelo zene
- b) mwa likande aitusise manzwi a: *sapili/ sabubeli/ sabulaalu/ samafelelezo*
- c) abulelele bana ba sikolo kuli bateeleze kakande kahae ka tokomelo.
- d) Abulelele bana ba sikolo kuli bakatokwa kulundulula; kukandeka likande lakakandeka.

Bana ba sikolo:

- a. bakandekke kakande ka lipulelo zene
- b. baitusise manzwi a: *sapili/ sabubeli/ sabulaalu/ samafelelezo*
- c. bateeleze kakande kahae ka tokomelo.
- d. Lundulule likande lakakandeka.

Musebezi 2: kukandeka makande abona

Muluti:

- Alaele bana ba sikolo kuli alimuñwi akandekke kakande mi babañwi
- Atuse bana ba sikolo babasautwisisi zeezahala kuli baswale
- Akotope kalulo ye kuli buñata bwa bana ba sikolo babe ni kolo ya kunga kabelo mwateñi.

Bana ba sikolo:

- Alumuñwi ka alimuñwi bakandekke tukande sina ka taelo
- Likande lilunduluzwi; likandekilwe sina monelikandekewi, ka kulula

Tatubo:

- Habanze baituta ni kwa mafelelezo a tuto, bana ba sikolo ba kone;

- a) kubulela zeezahalile
- b) Kukolohanya zeezahalile
- c) kubupa likande ka kukolohanya
- d) Kulundulula; kukandeka likande lelikandekilwe
- e) kukandeka babañwi balundulula.

Tuto ka bukuswani

Tuto ye iamile fa lika zetatama za kuluta bana ba sikolo:

- a) kubulela zeezahalile
- b) Kukolohanya zeezahalile
- c) kubupa likande ka kukolohanya
- d) Kulundulula; kukandeka likande lelikande lelikandekiilwe.
- e) Mwana sikolo wakandeka babanwi balundulula

Musebezi 3: kubapala papali yezwa mwa kalulo ya likande

Muluti:

- Kuitusisa mutala wa likande lenelilutilwe mwa musebezi wapili, buze bana ba sikolo yatakaleza kuba Lubosi mwa kapapali.
- Abulelele mwanaa sikolo yo kuli niyena muluti bakopanele fa nzila mi babapale zeinzi mwa likande
 - ❖ Ukopana ni Lubosi
 - ❖ Baitumelisa
 - ❖ Mani ni mani ubuza yomuñwi kuli uya kai.
 - ❖ Lubosi ukupa mulikanaahae kuli amusindekete kwa lisima
 - ❖ Baya hamoho kwa lisima
- Akupe mwanaa sikolo yomuñwi yalata kunga kabelo mwa kapapali kao
- Akupe bana ba sikolo kueza cwalo
- Akandekede kakande kakañwi ni kukupa bana ba sikolo kueza kapapali fateñi.

- Akolohanye zetokwa kueziwa mwa kakande ni kakande kakabapaliwa

Bana ba sikolo:

- Batomahanye litaba zeinzi mwa kakande
- Bange kabelo mwa kubapala tupapali totuzwelela mwa tukande totukandekilwe.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- Kalulo ya likande ibapaliwe mwa papali ka kuluka
 - **Tatubo ya bana ba sikolo** (Learners Assessment):
- c) Batomahanye ltaba zeinzi mwa kakande
- d) Bange kabelo mwa tupapali totuzwelela fa tukande

Tutonyana ka bukuswani

Tutonyana ye neiluta bana ba sikolo kukandeka tukande ni kunga kabelo mwa kabapala lipapali zezwelela fa tukande.

KALULO: KUBALA

Tuto1: Zibo ya milumo ni manzwi-nyana (Phonological awareness)

Zeiputezi mwateñi:

Manzwi abupilwe fa likalulo zecwale ka milumo ni manzwi-nyana. Mwa tuto ye bana ba sikolo bakaituta kukona kutosa milumo ni manzwi-nyana abupa manzwi.

Manzwi ni lipulelo za butokwa

- | | |
|-------------|---------------|
| - kutosa | - kuyolisa |
| - kubupa | - kutakula |
| - kuitusisa | - manzwinyana |

Tuto-nyana 1: Zibo ya milumo ni manzwi-nyana abupa manzwi

Makalelo:

Mwa tutonyana ye bana ba sikolo bakaituta kukona kutosa manzwi-nyana mwa manzwi abulezwi.

Sika luli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo

- batose ni kutomahanya manzwi-nyana mwa manzwi abulezwi.

Musebezi fokuyemi kuituta

Musebezi 1: kutosa manzwinyana mwa manzwi abulezwi

Muluti:

- atolokele bana ba sikolo kuli manzwi-nyana ki likalulo kapa tuemba-emba twa manzwi.
- abonise ka kukambela; kupumaka linzwi mwa manzwi-nyana; kakumbela hañwi fa kanzwi-nyana ni kanzwi-nyana sina:

mutala:

mu _ tu (akambele habeli)

le_la (kukambela habeli).

- Alaele bana ba sikolo kubulela manzwi ni kukambela kuya ka manzwi-nyana apanga linzwi leo.
- Bakale ka manzwi ana ni linzwi-nyana lililinwi kuya kuamabeli mane ni amalaalu.

Bana ba sikolo:

- Bakambele kuya ka manzwi-nyana abupa linzwi

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- manzwi-nyana ainzi mwa manzwi abulezwi atosizwe ka kuluka.

❖ Tatubo:

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone;

a) kukambela kuya ka manzwi-nyana ainzi mwa linzwi;

Tuto ka bukuswani: tuto ye yamile fa kutosa manzwi-nyana mwa manzwi abulezwi.

Musebezi 2: Kubapala lipapali za kutosa nombolo ya manzwinyana.

Muluti:

- abonise bana ba sikolo kubapala papali, ya kubulela nombolo ya manzwi-nyana ainzi mwa manzwi abulezwi
- aeze cwalo inge akambela

mu_lu_ti (lina ni manzwi-nyana ao; mu/lu/ti)

- abulele linzwi la muluti ka kulonda kuli manzwi-nyana autwahale.
- Abuze bana ba sikolo kuli babulele nombolo ya manzwi-nyana ebautwa mwa linzwi
- Aeze cwalo ka kuitusisa manzwi amifuta-futa.

Temuso:

- ❖ muluti amamele kuli lipapali zekona kuitusiswa ki zeñata.
- ❖ Manzwi abe ni manzwinyana amane feela

Bana ba sikolo:

- Babulele nombolo ya manzwi-nyana ainzi mwa linzwi la muluti
- Babulele nombolo ya manzwi-nyana ainzi mwa manzwi abulelwa ki muluti
- Babulele manzwinyana afumaneha mwa manzwi abulelwa ki bana ba sikolo babañwi
- Babulele manzwinyana afumaneha mwa manzwi abulelwa ki bona bañi
- Babulele nombolo a manzwinyana afumaneha mwa manzwi abulelwa ki
 - ✓ Muluti
 - ✓ Bana ba sikolo babañwi
 - ✓ Bona bañi

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- lipapali za kubala manzwi-nyana lieziwe ka swanelo.

Kutatuba bana ba sikolo:

- ❖ Habanze baituta ni kwa mafelelezo a tuto, bana ba sikolo bakone;
 - kubabapala papali ya kubulela manzwinyana afumaneha mwa manzwi abulelwa
 - kubulela nombolo ya manzwi afumaneha mwa manzwi abulelwa

Tuto ka bukuswani:

Tuto ye iamile fa lipapali za kubala manzwinyana.

Musebezi 3: kubupa ni kubulela manzwi ka kuitusisa manzwi-nyana.

Muluti:

- alute bana ba sikolo kubupa ni kubulela manzwi ka kuitusisa manzwinyana.
- kubabulelela manzwinyana asafiteleli amane ni kuli babupe manzwi fateñi

Mutala:

/ ta/ ka/ pi/ li kwakona kuzwa manzwi a: *litapi/ tapi/ katapi/ katali/ taka/ pili*

- afe bana ba sikolo manzwinyana amanwi kuli babupe manzwi fateni

TEMUSO: manzwinyana azamaelele ni mukoloko wa milumo otomilwe

Bana ba sikolo:

- babupe manzwi fa manzwinyana afile
- babube manzwi fa manzwinyana afile ki bana ba sikolo babañwi

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- lipapali za kubupa manzwi fa manzwinyana afile libapaliwe ka swanelo.

Tatubo:

- ❖ Habanze baituta ni kwa mafelelezo a tuto, bana ba sikolo ba kone;
- kubupa manzwi fa manzwinyana afile.

Tutonyana ka bukuswani:

- yamile fa kubupa manzwi fa manzwinyana afile.

Musebezi 4: kubapala lipapali za kubupa manzwi.

Muluti:

- abulelele bana ba sikolo linzwinyana
- abalaele kukeza kwateñi linzwinyana lililiñwi kapa manzwinyana amabeli kubupa linzwi

Mutala: lu _ _ **yakona kuba** *lubasi, lutaka, lubibi, lukulu, luna, luka*

- afe bana ba sikolo manzwinyana ka kuabeya kwa makalelo kuli bana ba sikolo baekeze manzwinyana kwatani kubupa manzi

- afe bana ba sikolo manzwinyana ka kuabeya kwa mafelelezo kuli bana ba sikolo baekeze manzwinyana kwa makalelo kubupa manzi

bana ba sikolo:

- babupe manzwi fa manzwinyana ka kukeza mokusiilwe

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- lipapali za kubupa manzwi lieziwe ka swanelo.

Tatubo:

- ❖ Habanze baituta ni kwa mafelelezo a tuto, bana ba sikolo bakone;
 - a) Babupe manzwi fa manzwinyana ka kushangela linzwinyana kwa makalelo a linzwinyana lelifilwe
 - b) babupe manzwi fa manzwinyana ka kushangela linzwinyana kwa mafelelezo a linzwinyana lelifilwe

Tuto ka bukuswani: tuto ye yamile fa kubapala lipapali zebupa manzwi.

Tuto-nyana 2: Zibo ya milumo (Phonemic awareness)

Makalelo: manzwi azwelela fa milumo. Milumo haikopanyiwa ipanga manzwi. Kuluta bana ba sikolo kubala kukona kuba bunolo haiba bakona kutosa ni kutomahanya milumo yeshutana-shutana. Bana ba sikolo bakaituta kukona kutosa milumo yefumaneha kwa makalelo ni kwa mafelelezo a manzwi.

Sika luli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo

- batose ni kutomahanya milumo yefumaneha mwa manzwi.

Musebezi fokuyemi kuituta

Musebezi 1: Kutosa milumo yefumaneha kwa makalelo a manzwi abulezwi

Muluti:

- abulelele bana ba sikolo linzwi la Silozi, mutala: **tapi**
- alaele bana ba sikolo kubulela linzwi leo niyena
- abuze bana ba sikolo kubulela mulumo outwahala kwa makalelo a linzwi leo; mulumo ki /t/
- abuze bana ba sikolo kubulela milumo yeutwahala kwa makalelo a manzwi

TEMUSO: akete milumo ka kulatelela mukoloko wa milumo ofilwe.

Bana ba sikolo:

- babonise bucaziba bwa kukona milumo yeinzi kwa mafelelezo a manzwi.

Sikala sesisupa kukona musebezi: milumo yeinzi kwa makalelo a manzwi itosiwe ka kaswanelo.

Tatubo: Habanze baituta ni kwa mafelelezo a tuto, bana ba sikolo bakone;

- a. kubulela milumo yeinzi kwa makalelo a manzwi

Tuto ka bukuswani:

- tuto ye neiamile fa kubala milumo mwa manzwi-nyana.

Musebezi 2: Kutosa milumo yefumaneha kwa mafelelezo a manzwi abulezwi

Muluti:

- abulelele bana ba sikolo linzwi la Silozi, mutala: **tapi**
- alaele bana ba sikolo kubulela linzwi leo niyena
- abuze bana ba sikolo kubulela mulumo outwahala kwa mafelelezo a linzwi leo; mulumo ki /i/
- abuze bana ba sikolo kubulela milumo yeutwahala kwa makalelo a manzwi

TEMUSO:

- ❖ **Muluti akete milumo ka kulatelela mukoloko wa milumo ofilwe.**
- ❖ **Milumo yefumaneha kwa mafelelezo a manzwi mwa pueo ya Silozi ki mufuta obozwa VOWELS**

Bana ba sikolo:

- babonise bucaziba bwa kukona kutosa mulumo oinzi kwa mafelelezo a manzwi.

Sikala sesisupa kukona musebezi: milumo yeinzi kwa mafelelezo a manzwi itosiwe ka kaswanelo.

Tatubo: Habanze baituta ni kwa mafelelezo a tuto, bana ba sikolo bakone;

- kubulela milumo yeinzi kwa mafelelezo a manzwi

Musebezi 3: kubapala lipapali za kuziba milumo.

Muluti: alute bana ba sikolo kubapala lipapali za kuziba milumo yebupa manzwi.

- a) abulele linzwi ni kubuza bana ba sikolo kuli bakone kutosa mulumo; wapili, wafahali ni wakwa mafelelezo.
- b) Kukambela manzwi ka milumo ye fumaneha mwa linzwi ni linzwi.
- c) Abulele mulumo kwa bana ba sikolo kuli baukete mwa siswanoso moufumaneha.
- d) Abulele linzwi kuli bana ba sikolo baitusise lika kuyemela milumo.
- e) Abulelele bana ba sikolo milumo kabunya kuli bana ba sikolo ba tungunyune.
- f) Abulelele bana ba sikolo milumo ye shutana-shutana kuli bana ba sikolo ba inyalanise ni lika.

Temuso: muluti alemuha kuli lipapali za kubupa milumo kizeñata.

Sikala sesisupa kukona musebezi: lipapali za zibo ya milumo libapaliwe ka swanelo.

Tatubo:

- ❖ Habanze baituta ni kwa mafelelezo a tuto, bana ba sikolo ba kone;
- a) kutosa mulumo; wa pili, wa fa hali ni wa kwa mafelelezo.
- b) Kukambela manzwi ka milumo ye fumaneha mwa linzwi ni linzwi.
- c) baukete siswanoso mo kufumaneha.
- d) baitusise lika kuyemela milumo.
- e) batungunyune milumo ni kuinyalanisa.

Tuto ka bukuswani:

- tuto ye yamile fa kubapala lipapali za zibo ya milumo.

Musebezi 4: Kuitusisa manzwi ana ni milumo yeswana

Muluti:

- aitusise likalulo za tutama-lulimi totuna ni manzwi hande aswana milumo
TEMUSO: tutama lulimi totuñwi kitotutelele, kubutokwa kuitusisa kalulo feela yateñi mwa mutala ni mutala.

Nja ica njinji

Nja ifa njanji

Kulu puta tupa

Namukolo ufuluha mukolo kuya kwa sikolo

- alaele bana ba sikolo kubulela lipulelo zeo ni kubona kuli baeza cwalo ka kuluka.
- Alaele bana ba sikolo kuipulelela lipulelo zena ni manzwi a milumo yebatoswana.

Temuso: milumo izamaelele ni moikolohanyeliswe fa mukoloko ofilwe.

Bana ba sikolo:

- baitusise manzwi ana ni milumo yeswana
- **babubulele lipulelo zena ni manzwi a milumo yeswana**

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- Manzwi ana ni milumo yeswana abuleliwe ka kuluka.

Tatubo:

- Habanze baituta ni kwa mafelelezo a tuto, bana ba sikolo bakone;
 - a) kubulela manzwi a swana ana ni milumo yeswana.
 - b) Kuopela lipina zena ni manzwi a swana.
 - c) kubulela likalulo za tutama-lulimi

Tutonyana ka bukuswani:

Tutonyana ye yamile fa bana ba sikolo kukona kubulela lipulelo zena ni manzwi a milumo yeswana.

Tuto 2: Zibo ya litaku zeyemela milumo (phonics)

Zeiputezi mwateñi:

Milumo kona fokubupiwa manzwi. Kuli manzwi añoliwe kwandaa kuli mulumo ni mulumo ufiwe taku yeuyemela. Mwa tuto ye bana ba sikolo bakaituta za litaku zeyemela milumo. Kuziba litaku zeyemela milumo kona makalelo a kuziba kubala kakuli litaku

Manzwi ni lipulelo za butokwa:

- Lisupo
- Litaku
- Kutwisiso
- likalulo

Tutonyana 1: kutumusa Milumo yeyemelwa ki litaku

Sika luli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo

- batumuse Milumo yeyemelwa ki litaku

Musebezi fokuyemi kuituta

Musebezi 1: Kubulela milumo yeyemelwa ki litaku

Musebezinyana(a): kutumusa milumo ni litaku zeiyemela

Muluti:

- abulelele bana ba sikolo mulumo.
- Abonise bana ba sikolo taku yeyemela mulumo wo
- Abulelele bana ba sikolo kutumusa milumo
- Abulelele bana ba sikolo kusupa litaku zeyemela milumo yeo

Bana ba sikolo:

- Batumuse milumo yebalutiwa
- Basupe litaku zeyemela milumo yeo

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- Milumo ni litaku zeyemela litosiwe ka kuluka.

Tatubo: Habanze baituta ni kwa mafelelezo a tuto, bana ba sikolo bakone;

- a) kubulela mulumo ka kutiisa.
- b) Kutosa taku yeyemela mulumo ni mulumo.

Temuso: milumo ibe yezamaelela ni mukoloko wa milumo ofilwe

Tuto ka bukuswani:

- Tuto ye yamile fa milumo ni litaku zeyemela milumo yeo.

Musebezi 2: Kutosa milumo

Musebezi fokuyemi kuituta:

- Kutosa manzwi

Muluti:

- Alute bana ba sikolo moitumusezwa milumo ya sunda yeo
- Aeze cwalo ka kuitumusa yena pili
- Aeze cwalo ka kubeleka ni bana ba sikolo
- Acaindise kuli bana ba sikolo batumuse milumo yeo ka kuluka mwa bwana bwa sikolo bwabona
- Muluti asikulule fokukonahala.

Bana ba sikolo:

- Batumuse milumo yeo ka kuluka

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- Batose milumo ka kuluka

Musebezi 3: kutaluhanya litaku

Sika luli sesilukela kukoniwa: kutomahanya litaku

Muluti:

- Alute bana ba sikolo milumo ya sunda yeo

- Abonise bana ba sikolo litaku zeyemela milumo yeo.
- Atahise lika za luli (real objects) sa mabizo ana ni milumo yeo kuli bana ba sikolo bakone lika, mabizo azona ni milumo yateñi.
- Alute bana a sikolo litaku zeyemela milumo

Bana ba sikolo:

- Babulele milumo ya sunda yeo ka kuluka
- Batose litaku zeyemela milumo yeo mwahalaa litaku zeñwi.
- Babapanye mabizo a lika, ni milumo hamoho cwalo ni litaku zateñi.
- Batomahanye litaku zeyemela milumo

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- Litaku litaluhanyiwe ka kuluka
- ❖ Tatubo ya bana ba sikolo
- Habanze baituta ni kwa kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo Batomahanye litaku zeyemela milumo

Tutonyana 2: Manzwinzana (syllables)

Makalelo: Bana ba sikolo bakaituta manzwinzana.

Sika luli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo

- Bakopanye milumo ya likosonanti (consonants) ni libawelu (vowels) kubupa manzwinzana.

Musebezi fokuyemi kuituta

Musebezi 1: kubupa manzwinzana fa likonsonanti ni libawelu.

Muluti:

- Alute bana ba sikolo libawelu kaufela; a, e, i, o, u.
- Alute bana ba sikolo likonsonanti za tuto yeo.

- Akopanye konsonanti ni bawelu; **k** ni **a** ilufa **ka**.
- Alundulule litaku zeyemela milumo consonant ni vowels
- Alute bana ba sikolo molinolelwa litaku zebupile manzwinyana.

Bana ba sikolo:

- Batose libawelu ni likonsonanti
- Bakopanye libawelu ni likonsonanti kubupa manzwinyana.
- Batose litaku zeyemela milumo yebupa manzwinyana ao.

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- Manzwinyana abupiwe fa likonsonanti ni libawelu ka kuluka.

Tatubo: Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone;

- Kutosa libawelu ni likonsonanti.
- Bakopanye libawelu ni likonsonanti kubupa manzwinyana.
- Batose litaku zeyemela milumo yebupa manzwinyana ao.

Tuto ka bukuswani:

- Tuto ye iamile fa kuluta bana ba sikolo kubupa manzwinyana fa likonsonanti ni libawelu.

Musebezi 2: Kubala caati ya manzwinyana

Muluti:

- Abonise bana ba sikolo caati ya manzwinyana
- Abuze bana ba sikolo kuli babale linzwinyana ni lizwinyana lelisupiwa
- Abuze bana ba sikolo kuli babulele litaku zeyemela mulumo ni mulumo oinzi mwa linzwinyana ni linzwinyana
- Abuze bana ba sikolo kuli babale manzwinyana kamukana.

Bana ba sikolo:

- Babale linzwinyana ni lizwinyana lelisupiwa

- babulele litaku zeyemela mulumo ni mulumo oinzi mwa linzwinyana ni linzwinyana
- babale manzwinyana kamukana.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- caati ya manzwinyana ibaliwe ka kuluka

Musebezi 3: kutomahanya manzwinyana

Muluti:

- afe bana ba sikolo manzwinyana ka mifuta yaona
- abuze bana ba sikolo kuli babale manzwinyana afilwe
- akopanye manzwinyana amañata anozwi fa makaadi kuli bana ba sikolo bakete ni kuatumusa

bana ba sikolo:

- babale manzwinyana afilwe

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- manzwinyana atomahanyiwe ka kuluka

❖ **tatubo ya bana ba sikolo**

habanze baituta ni kasmaulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone:

- kutomahanya manzwinyana mwahalaa manzwinyana

Musebezi 4: kutakula ni kuyolisa litaku mwa manzwinyana

Muluti:

- abonise bana ba sikolo manzwinyana
- abuze bana ba sikolo litaku zeyemela mulumo yenzi mwa manzwinyana afilwe
- atakule taku iliñwi yeyemela mulumo mwa linzwinyana ni linzwinyana ni kuiyolisa ni taku yeñwi yeyemela mulumo usili
- alaele bana ba sikolo kuli babale linzwinyana ni linzwinyana kasamulaho wa kutakula ni kuyolisa taku iliñwi yeyemela mulumo mwa linzwinyana leo

bana ba sikolo:

- babale manzwinyana kasamulaho wa kucinca litaku mwateñi
- babale manzwinyana kona bacinca litaku mwa manzwinyana ni kubala manzwinyana acincizwe

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- litaku licinciwe ni kubaliwa ka kuluka

❖ **tatubo ya bana ba sikolo:**

habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone:

- kucinca litaku mwa manzwinyana ni kubala manzwinyana acincizwe

Tuto-nyana 3: Manzwi

Makalelo: bana ba sikolo bakaituta manzwi bakakala ka Kukopanya manzwinyana kubupa manzwi. Kona bakaeza za kutakula ni kuyolisa manzwinyana kupanga manzwi amanca. Hasamulaho kona bakaeza za kubala manzwinyana ka kuluka.

Sikaluli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo

-bakopanye manzwinyana kubupa manzwi ka kulatelela cvcv/vcv

Musebezi fokuyemi kuituta

Musebezi 1: kukopanya manzwinyana kubupa manzwi.

Muluti:

- abonise bana bana ba sikolo kukopanya manzwi-nyana kubupa manzwi.
- abonise bana ba sikolo kutakula ni kuyolisa manzwi-nyana.
- kutosa manzwi-nyana mwa manzwi.
- kubala manzwinyana mwa manzwi.

Bana ba sikolo:

- kukopanya manzwi-nyana kubupa manzwi.
- Batose manzwinyana mwa manzwi

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- manzwinyana akopanyiwe kubupa manzwi ka kuluka.

❖ **Tatubo:**

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone;

- a. kukopanya manzwi-nyana kupanga manzwi.
- b. takula ni kuyolisa manzwi-nyana.
- c. kutosa manzwi-nyana mwa manzwi.
- d. kubala manzwinyana mwa manzwi.

Tutonyana ka bukuswani: tuto ye iamile fa kukopanya manzwinyana kupanga manzwi.

Musebezi 2: kuyolisa ni kutakula manzwinyana

Muluti:

- abonise bana ba sikolo manzwi
- alute bana ba sikolo kutosa manzwinyana mwa manzwi afile
- atakule lililiñwi mwa linzwinyana ni kuyolisa ka lisili
- abuze bana ba sikolo kubala manzwi mokutakuzwi linzwinyana ni kuyolisa ka lisili

Bana ba sikolo:

- babale manzwi mokutakuzwi linzwinyana ni kuyolisa ka lisili

sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- manzwinyana atakulwe ni kuyolisiwa ka kuluka

Musebezi 3: kutosa manzwinyana mwa manzwi

Muluti:

- Afe bana ba sikolo manzwi ka buñata bwaona
- Alaele bana ba sikolo kubulela manzwinyana afumaneha mwa linzwi ni linzwi

Bana ba sikolo:

- Batose manzwinyana afumaneha mwa linzwi ni linzwi

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- Manzwinyana ainzi mwa manzwi atosiwe ka kuluka

Musebezi 4: kubulela palo ya manzwinyana

Muluti:

- Alute bana ba sikolo kubulela manzwinyana ainzi mwa linzwi kafa inge akambela
- Abuze bana ba sikolo kuli ukambezi hakai.
- Abonise bana ba sikolo mokuzibelwa palo ya manzwinyana ainzi mwa linzwi

Bana ba sikolo:

- Babale manzwi ka kukambela linzwinyana ni linzwinyana
- Babulele palo ya manzwinyana ainzi mwa linzwi ni linzwi

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- Kubala manzwinyana kueziwe ka kuluka

Tatubo ya bana ba sikolo

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone:

Kubala palo ya manzwinyana ainzi mwa linzi ni linzwi

Tuto 3: Kubala kusina kukakatela

Zeiputezi mwateñi:

Kuhupuzwi kuli bana ba sikolo habakaituta kubala kusina kukakatela. Bakakona kubala ka tokomelo, kabubebe ni kueza hande. Bakaba ni mukwa wa kuituta kubala ka kusutelela kwa kubala ka kutwisiso.

Manzwi ni lipulelo za butokwa:

kubala kusina kukakatela	kukona
bubebe	kutwisiso

Tutonyana 1: Kubala ka kutiisa

Sika luli sesilukela kukoniwa 1: bana ba sikolo

- babale manzwinyana ka kutiisa.

Musebezi fokuyemi kuituta:

Musebezi 1: kubala manzwinyana

Muluti:

- aikambote ni bana ba sikolo mokukopanyezwa milumo kubupa manzwinyana
- alute bana ba sikolo kubala manzwinyana fa milumo yeikemezi.

Bana ba sikolo:

- batumuse milumo yeyemelwa ki litaku
- babupe manzwinyana fa litaku zeyemela milumo
- babale manzwinyana ao.

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- manzwinyana abaliwe ka kuluka

Tatubo: Habanze baituta ni kwa mafelelezo a tuto, bana ba sikolo ba kone;

Muluti atatube bana ba sikolo ka kutalima kukona kwabona kueza

- kusupa litaku ni kutumusa milumo yeliyemela
- kubupa manzwinyana fa litaku zeyemela milumo yeshutana-shutana
- kubala manzwinyana

Tuto ka bukuswani:

Tuto ye iamile fa kuluta bana ba sikolo kubala manzwinyana

Sika luli sesilukela kukoniwa 2: bana ba sikolo

- babale manzwi ka kutiisa ni ka kuluka (siyemo sa manzwi ibe kuya ka masupanzila a mukoloko wa manzwi aphilwe, vcv, cvcv)

Musebezi: Kubala manzwi

Muluti:

- afe bana ba sikolo manzwi
- Alute bana ba sikolo kubala manzwi ka kutosa manzwinyana ainzi mwateñi
- Alaele bana ba sikolo kubala manzwi ao

Bana ba sikolo:

- Babale manzwi ka kuluka

Sika luli sesilukela kukoniwa 1: bana ba sikolo

- babale manzwi ka kuluka

Tatubo ya bana ba sikolo

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone

- batose manzwinyana ainzo mwa linzwi ni linzwi
- babale manzwi

KALULO: ZIBO YA MANZWI

Tuto: Manzwi

Tutonyana: kuziba manzwi

Makalelo: Bana ba sikolo habakaituta ka za mukwa wa kukona kulemuha manzwi.

Manzwi ni lipulelo za butokwa:

- kulemuha
- kukakatela
- kubala

Sika luli sesilukela kukoniwa: kuziba manzwi abunolo.

Musebezi fokuyemi kuituta

Musebezi: Kuziba manzwi ka kuitusisa kutosa fakalela ni fafelela manzwi

Muluti:

- ❖ abonise bana ba sikolo makalelo a linzwi ni mafelelezo a linzwi
- ❖ abonise miseto ya manzwi.
- ❖ Abonise bana ba sikolo mokukonankuzibelwa kuli le ki linzwi mwa pulelo
- ❖ Lina ni makalelo
- ❖ Lina ni mafelelezo
- ❖ Kuna ni pakani mwahalaalona ni linzwi lelitatama

Bana ba Sikolo:

- ❖ babonise miseto ya manzwi.

Sikala sesisupa kukona musebezi: bana ba sikolo ba;

- manzwi alemuhiwe kakuitusisa miseto ya manzwi.

Tatubo: Habanze baituta ni kwa mafelelezo a tuto, bana ba sikolo ba kone;

- kutosa makalelo a linzwi
- kutosa mafelelezo a linzwi
- kubonisa miseto ya manzwi.

Tuto kabukuswa: tuto ye yamile fa kubonisa miseto ya manzwi.

KALULO: KUTEELEZA KA KUTWISISO

Tuto 1: Kuteleza ka kutwisiso

Zeiputezi mwateñi:

- bana ba sikolo habakaituta kuteleza ka kutwisiso bakakona kubupa maswaniso mwa minahano yabona kuama zebautwile.

Manzwi ni lipulelo za butokwa:

-kuteleza

-muhupulo

-kutwisiso

-maswaniso

Tutonyana 1: kubapanya lika mwa minahano kokusikatiba hahulu

Sika luli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo

- Babupe maswaniso mwa minahano yabona kuya ka litaba zebautwile.

Muluti:

- Akandeketele bana ba sikolo kakande
- Abuze bana ba sikolo kuama litaba zenwi mwa likande zetokwa kunahaniseza

Bana ba sikolo:

- bakone kuswanisa muhupulo ni mafelelezo a bunolo azwelela kuzebautwile.

Sikala sesisupa kukona musebezi: bakone kuswanisa muhupulo ni mafelelezo a bunolo azwelela kuzebautwile ka swanelo.

Tatubo: Habanze baituta ni kwa mafelelezo a tuto, bana ba sikolo ba kone;

- kuswanisa muhupulo ni mafelelezo a bunolo azwelela kuzebautwile.

Tuto ka bukuswani: bakone kuswanisa muhupulo ni mafelelezo a bunolo azwelela kuzebautwile.

KALULO: KUÑOLA (WRITING)

Tuto1; Muñolo

Makalelo

Ze iputezi mwateñi: kubatahala kuli bana ba sikolo baitute kuñola. bakona ku

Kopisa libupehokakuluka, likabiso ze ñozwi kabukwala, kukopisa litaku kakulukani kuñola litaku kakuluka.

Manzwi ni lipulelo za butokwa:

-kukopisa

-mashepu

-likabiso

Tutonyana 1: Kubupa Litaku

Makalelo: Bana ba sikolo bakaituta kukona kubupa litaku. Bakakala ka kukopisa libupeho ka kuluka kona bakañola likabisa. Hasamulaho kona ba Kakopisa litaku kakuluka kuzwa foo kona ba kañola litaku kakuluka.

Sikaluli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo ba;

-bakone kuñola litaku ka kukopisa libupeho, I ikabisa, litaku ni kakuliñola litaku kakuluka.

Musebezi fo kuyemi kuituta

Musebezi 1: kukopisa lishepu

Muluti:

- abonise bana ba sikolo mwa kukopiseza lishepu.
- abonise bana ba sikolo mwa kuñolela likabisa.
- abonise bana ba sikolo mwa kukopiseza litaku.
- abonise bana ba sikolo mwa kuñolela litaku.

Bana ba sikolo:

balikanyise kuñola libupeho.

Musebezi 2: kuñola/ kuezza liñolani (lipateni)

Muluti:

-

Bana ba sikolo:

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

-

Tatubo ya bana ba sikolo:

Musebezi 3: kukopisa litaku:

Muluti:

-

Bana ba sikolo:

-

Tatuto ya bana ba sikolo:

Musebezi 4: kuñola litaku

Muluti:

-

Bana ba sikolo:

-

Tatubo ya bana ba sikolo

- ..

Tutonyana ka bukuswani:

-

Tutonyana 2: Muñolo ka litaku zesikangungana

Makalelo: Bana ba sikolo bakaituta kuñola ka muñolo wa Kusangungeka litaku.

Bakakala ka kuñola manzwi ka muñolo wa litakuze sikangungana.

Sika luli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo

- Kuñola hande manzwi ka litaku zesikangungana

Musebezi fo kuyemi kuituta

Musebezi 1: Kukopisa manzwi ka kuitusisa muñolo wa litaku zesikangungana

Muluti:

- Alute manzwi ana ni litaku za mihata ya mwahalimu.
- Abonise manzwi ana ni litaku za mihata ya mwatasi.

Bana ba sikolo:

- babonise manzwi ana ni litaku za mihata ya mwahalimu.
- babonise manzwi ana ni litaku za mihata ya mwatasi.

Sikala sesisupa kukona musebezi: manzwi akopiswe hande ka litaku ze sikangungana.

Tatubo: Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone;

- a) kuñola manzwi ana ni litaku zesikangungahana

Tuto ka bukuswani:

Tuto ye iamile fa lika zetatama za kuluta bana ba sikolo

THEME 3: KUBUZA NI KUTOLOKA [ASKING AND EXPLAINING]

Zeiputezi mwateñi: Bana ba sikolo bakakona kubuza ni kutoloka litaba ze bakaituta mwa tuto ya kutoloka ni ku buza.

KALULO: KUBULELA NI KUTEELEZA.

Tuto: Lingambolo.

Tuto-nyana: Litaba ni kulitoloka.

Sika luli sesilukela kukoniwa 1: kuitusisa lipulelo zekwanile kufitisa litaba.

Musebezi fokuyemi tuto: kutaleleza/ kufeleleza lipulelo zebulelwa

Musebezi-nyana (a): kufeleieza lipulelo zesikafela kwa mafelelezo ka kubulela.

Muluti:

- abonise mutala wa pulelo yesikafelelela ka:
 - a) Kukalisa pulelo yesikafelelela.
 - b) Kufeleleza pulelo yesika felelela.
 - c) hasamulaho abulele lipulelo zesika fela kwa mafelezo kuli bana ba sikolo bafeleleze.

Mutala:

- a) -Bo malume balisa.....
- b) Bashimani balaha.....

Bana ba sikolo: Bafeleleze lipulelo zesikafela kwa mafelelezo kuya ka sikuka seba filwe ki muluti.

Tatubo ya bana ba sikolo

Habanze baituta ni kasamuaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone

- Bafeleleze lipulelo

Musebezi-nyana (b): Kufeleleza lipulelo zesikafela kwa makalelo.

Muluti:

- abonise mutala wa pulelo yesika fela kwa makalelo ka:
 - a) Kukalisa pulelo yesika fela kwa makalelo.
 - b) Kufeleleza pulelo yesika fela kwa makalelo.
 - c) Hasamulaho abulele lipulelo zesika fela kwa makalelo kuli bana ba sikolo bafeleleze.

Mutala:

- (a) ubata kuanya.
- (d).....balaha mbola ya mazoho.

Bana ba sikolo: Bafeleleze lipulelo zesikafela kwa makalelo kuya ka sikuka sa file muluti. :

Muzebezi-nyana (c): Kufeleleza lipulelo zesikafela fahali.

Muluti:

- abonise mutala wa pulelo yesika fela fa fahali ka:
 - (a)Kukalisa pulelo yesikafela fahali.
 - (b)Kufeleleza pulelo yesika fela fahali.
 - (c)hasamulaho abulele lipulelo zesika fela fahali kuli bana ba sikolo bafeleleze.

Mutala:

- (a)Halufita kwalwa fiyella mwa kilasi.(kalabo: sikolo)
- (b)Bo muluti bakubala ni kuñola.

Bana ba sikolo: Bafeleleze lipulelo zeshutana- shutana zesika ela fahali sina mutala ofilwe kwa halimu.

Sikala sisesupa kukona kueza musebezi: Lipulelo za kuambola lifelelelizwe ka swanelo.

Tatubo: Habanze baituta ni kwa mafelelezo atuto, bana ba sikolo bakone:

(a) kufeleleza lipulelo zesikafela kwa mafelelezo ka kubulela.

(b) Kufeleleza lipulelo zesika fela kwa makalelo.

(c) Kufeleleza lipulelo zesika fela fahali.

Tuto ka bukuswani:

Tuto ye neiamile fa kuluta bana ba sikolo ku feleleza lipulelo kwa mafelelezo, makalelo ni fahali kakuambola.

Musebezi 2: Kubupa lipulelo za kuambola kakuitusisa maswaniso.

Musebezi-nyana (a) kubupa lipulelo zekuswani ka kuitusisa maswaniso.

Muluti:

- Abonise bana ba sikolo siswaniso.

- abalaele kutosa zeezahala mwa siswaniso.

- afe mutala wa kubupa lipulelo ka kuitusisa siswaniso.

Mutala: Mwanana uca buhobe.

(d)afe bana ba sikolo, kolo ya kubupa lipulelo ka kuitusisa siswaniso.

Bana ba sikolo: Babupe lipulelo kakuitusisa maswaniso.

Mutala:

- (a) Ni bona bo malume inge balema likota.
- (b) Bo ma ni bo ndate batahula mwa simu ya mbonyi.
- (c) Mushimani uya kwa sikolo.
- (d) Musizana wa fiyela.

Musebezi-nyana (b): Kubulela lipulelo zena ni mabaka.

Muluti: Ababuze lipuzo zekatisa kuli ba fibise muhupulo ilikuli bakone kufa mabaka.

(a) Abupe pulelo yenani libaka:

Mutala: Bo ma ni bo ndate batahula mwa simu kuli.....

Kalabo: mbonyi ihule hande.

- Musizana ufiyela mwa patelo kuli batu baine mo kukenile.
- Mushimani ungwenjula bucwañi kuli busike bwahula kapa kusike kwaipata linoha.

(b) Afe bana ba sikolo, kolo yakubupa lipulelo.

Bana ba sikolo: Babupe lipulelo zena ni mabaka sina mutala ofilwe.

Sikala sesisupa kukona kueza: Lipulelo za kuambola libupilwe kaswanelo.

Tatubo: Habanze baituta ni kwa mafelelezo a tuto bana ba sikolo ba kone ku:

(a) bupa lipulelo zekuswani ka kuitusisa maswanso.

(b) bulela lipulelo zena ni mabaka.

Tuto ka bukuswani: Tuto ye neiamile fa kuluta bana ba sikolo kubupa lipulelo zekuswani ni zenani mabaka.

Musebezi 3: kubupa lipulelo za kuambola ka kuitusisa manzwi a tukwaci kapa manzwi atoloka sika mosiinezi.

Musebez-inyana (a)-kubupa pulelo kakuitusisa linzwi la kakwaci.

(a) Abupe pulelo ka kuitusisa linzwi lililiñwi.

Mutala: -mbola- Bashimani balaha mbola.

-tafule-Boma balekile tafule.

-Bana ba sikolo: Babupe lipulelo ka kuitusisa manzwi a filwe.

Manzwi--mukeke,mota, kuhu, mupika , ndelesi

Sikala sesisupa kukona kueza :Lipulelo za kuambola libupilwe ka swanelo kakuitusisa manzwi a tukwaci.

Musebezi-nyana(b) kubupa lipulelo kakuitusisa manzwi a tukwaci kapa atoloka sika mosiinezi.

Muluti:

(a) Afe mutala wa pulelo kakuitusisa manzwi a tukwaci.

(b) Kakukala kuñola manzwi atukwaci fa limati.

(c) A bupe lipulelo ka kuitusisa manzwi a tukwaci.

Mutala: Manzwi atukwaci (kaze, lobala, mumbeta.

Pulelo ye bupilwe :Kaze ilobala fa mumbeta.

(d) Afe bana ba sikolo, kolo ya kubupa lipulelo ka kuitusisa manzwi a tukwaci.

Mutala: Bupa lipulelo kakuitusisa manzwi atukwaci.

-Huhula, nja, batu,

-lilela, mbututu, boma

-ndu, fiyela, musizana

Bana ba sikolo: babupa lipulelo kakuitusisa manzwi a tukwaci kapa atoloka sika mosiinezi.

Sikala sesisupa kukona kueza: Lipulelo za kuambola libupilwe ka swanelo kakuitusisa manzwi a tukwaci.

Tatubo: Habanze baituta ni kwa mafelelezo atuto, bana ba sikolo ba kone ku:
(a)-kubupa pulelo kakuitusisa linzwi la kakwaci.

(B)kubupa lipulelo kakuitusisa manzwi a tukwaci kapa atoloka sika mosiinezi

Tuto ka bukuswani: Tuto ye neiamile fa kuluta bana ba sikolo kubupa lipulelo ka kuitusisa manzwi a tukwaci.

Sika luli sesilukela kukoniwa 1: Kubuza lipuzo zena ni butokwa kuli kutwisiso ni zibo libeteñi.

Musebezi fo kuyemi tuto 1: kubuza ni kwalaba lipuzo (lipuzo zetatomana, zeama zelatiwa ni zesalatiwi.)

Musebezi-nyana (a) Kubuza lipuzo zetatomana kuya kalika zelatiwa.

Muluti:

Abuze bana ba sikolo lipuzo zetatomana kuya kalika zebalata

Mutala: Ki lico mañi zemulata? (ngulu}

-Kiñi zemuilatela?

-Mulata kuica niñi?

-Mulata kuicela kwa ndu kapa kwa sikolo?

Bana ba sikolo: Ba buze ni kwalaba lipuzo molitatamanela.

Musebezinyana(b) Kubuza lipuzo zetamana kuya kalika zebasalati

Muluti:

Abuze bana ba sikolo lipuzo zetamana kuya kazebasalati

Mutala: ki lico mañi zemusalati? (mubula)

-Kiñi hamusaulati mubula?

-Kana semukile mwauca fateni mubula?

-Kana mwatabela kulika kuca mubula?

Bana ba sikolo: Balabe lipuzo zebuzizwe kwa halimu

Sikala sesisupa kukona kueza: lipuzo libuzizwe ni kwalabiwa kaswanelo

Tatubo: baituta ni kwa mafelelezo atuto, bana ba sikolo bakone:

(a) Kubuza lipuzo zetamana kuya kalika zelatiwa.

(b) Kubuza lipuzo zetamana kuya kalika zebasalati

(b) **Tuto ka bukuswani:** Tuto ye neiamile fa kuluta bana ba sikolo kubuza lipuzo zetamana kuya kalika zelatiwa ni zebasalati.

KALULO: KUBALA.

Zeiputezi mwateñi: Bana ba sikolo bakakona kubala manzwinyana, manzwi mane ni lipulelo kusina kukakatela.

TUTO 1: ZIBO YA MILUMO:

Tuto-nyana 1; Zibo ya milumo.

Zeiputezi mwateñi: Bana ba sikolo bakaba ni zibo ya milumo ni, manzwinyana mane niku tumusa manzwi ana ni milumo yebaitutile.

Sikaluli sesilukela kukoniwa: Kutosa ni kuitusisa manzwi-nyana .

Musebezi fokuyemi tuto 1: kutosa manzwi -nyana mwa manzwi akubulela.

Musebezi 1: Kutosa manzwi nyana ka kubulela.

Muluti:

- a hupulise bana ba sikolo manzwi-nyana ebaitutile ka kuañola fa limati.

-abafe kolo ya kuabala.

-Abulele manzwi kuli bana ba sikolo batose manzwi-nyana ebaitutile sunda yeo,kakutumusa linzwi-nyana lebautwile

:(Mutala: mutu- mu-tu, talima-ta-li-ma-.)

-atolokele bana ba sikolo mwa kubapalela papali ya manzwi-nyana kakukambela.

- abulele linzwi ka bunya inze akambela fa linzwi-nyana ni linzwi-nyana .

-abuze bana ba sikolo kuli ki manzwi-nyana amakai ebautwile.

Mutala:

Kukambela /Ma/ kukambela /lu/kukambela /me/

Bana ba sikolo: ba

-babale manzwi afilewe.

- batose manzwi-nyana ebaitutile sunda yeo,kakutumusa linzwi-nyana lebautwile.

:(Mutala: mutu- mu-tu, talima-ta-li-ma-.)

- babapalela papali ya manzwi-nyana kakukambela:bakambela fa linzwi-nyana ni linzwi-nyana .

Sikala sesisupa kukona kueza: Manzwi-nyana atosizwe mwa manzwi akubulela ka swanelo.

Tatubo: Habanze baituta ni kwa mafelelezo atuto bana ba sikolo bakone:

-kutosa manzwi -nyana mwa manzwi akubulela.

Tuto ka bukuswani: tuto neiamile fa kutosa manzwi-nyana mwa manzwi a kubulela.

Musebezi 2: Papali ya kubala palo ya manzwi-nyana kakukambela.

Musebezi-nyana (a) kubala manzwi-nyana kakukambela.

Muluti:

a) abulelele bana ba sikolo kuli ba bulele linzwi lililiñwi.

b) Alaele bana ba sikolo kukambela fa linzwi-nyana ni linzwi-nyana.

c) Ababuze kuli bakona kukambela hakai mwa linzwi leo. Mutala: buhobe buho-be.

d) Abonise bana ba sikolo mwa kubapalela papali ya kubala manwi-nyana kakukambela. Mutala: mwa linzwi la **buhobe** - kukambela **-bu-** kukambela-**ho-** kukambela **-be**.

Bana ba sikolo: ba bapale papali ya kubala manzwi-nyana kakukambela, mwa likwata zabona.

Sikala sesisupa kukona kueza: Papali ya kubala manzwi-nyana ka kukambela ibapalilwe kaswanelo.

Tatubo: habanze baituta ni kwa mafelelezo atuto bana ba sikolo ba kone

(a) kubala manzwi-nyana kakukambela.

Tuto ka bukuswani: tuto ye neiamile fa kuluta bana ba sikolo kubala manzwi-nyana kakukambela.

Musebezi 3: Kubupa manzwi kakuitusisa manzwi-nyana (kakubulela)

Muluti:

-afe taelo kwa bana ba sikolo mwa kubupela manzwi kakuitusisa manzwi-nyana ainzi fa makaadi.

-afe mutala wa kubupa linzwi kakuitusisa makaadi amabeli (mutala: kaadi ya -**ma-** ni **-ta-** = **mata**).

-abulelele bana ba sikolo babale linzwi lebabupile fa manzwi-nyana.

Bana ba sikolo: babupe manzwi mwa likwata inze babulela manzwi ebapangile.

Sikala sesisupa kukona kueza: Manzwi a kubulela abupilwe ka swanelo.

Tatubo: Habanze baituta ni kwa mafelelezo atuto bana ba sikolo bakone.

(a) Kubupa manzwi kakuitusisa manzwi-nyana (kakubulela)

Tuto ka bukuswani: Tuto ye neiamile fa kuluta bana ba sikolo kubupa manzwi kakuitusisa manzwi nyana.

Musebezi 4: Papali ya kubupa manzwi ka kutakula ni kuyolisa.

Muluti:

- afe bana ba sikolo makaadi ana ni manzwi-nyana.

- alaele bana ba sikolo kubala manzwi-nyana afilewe.

- abupe manzwi ka kuitusisa manzwi-nyana ao:

Mutala: ti + na =tina

- a) Kona akalaela bana ba sikolo kuzusa linzwi-nyana la 'fi'
- b) Hasamulao kona akalaela bana ba sikolo kuyolisa 'bi'
- c) Abuze bana ba sikolo kuli 'fi' aizuswa kwa linzwi la **tina**, niku yolisa **bi**, ikona kuba linzwi mañi.

Bana ba sikolo:

- baalabe puzo yebuzizwe
- babapale papali ya kuzusa ni kuyolisa manzwi-nyana mwa likwata.
- baitomboli babonise babañwi moibapalelwa papali yeo.

Sikala sesisupa kukona kueza: Papali ya kubupa manzwi ibapaliwe ka swanelo.

Tuto-nyana 2: Zibo ya milumo.

Sika luli sesilukela kukoniwa: Kutosa ni kuitusisa manzwi-nyana.

Musebezi 1: Kutosa mulumo wa kwa makalelo mwa manzwi akubule.

Muluti:

- abonise bana ba sikolo sika/siswaniso: samulumo wa /m/.
- Hasamulaho ababuze libizo lasika seo.
- kona aka buza mulumo outwahala kwa makalelo a linzwi leo.
- abalaele kukutela mulumo wo.
- abulele manzwi ashutana-shutana kuli bana ba sikolo batose milumo ya /m/ mwa teñi.

Bana ba sikolo:

- babulele libizo la sika seo.

-babulele mulumo outwahala kwa makalelo a linzwi leo.

-bakutele mulumo wo.

-batose mulumo wa /m/ mwa manzwi ashutana-shutana.

Sikala sesisupa kukona kueza: mulumo wa kwa makalelo mwa manzwi utosiswe kaswanelo.

Musebezi 2: kutosa mulumo wa kwa mafelelezo a manzwi akubulela.

Muluti:

-Abulele linzwi kakutiisa.

- Abuze bana ba sikolo mulumo obautwa kwa mafeielezo.

-abalaele kukutela mulumo wo.

-abulele manzwi ashutana-shutana kuli bana ba sikolo batose milumo mwa teñi .

Mutala: tolopo-mulumo wa ma felelezo ki /o/

Bana ba sikolo:

- Babulele mulumo obautwa kwa mafelelezo.

-balikanyise ku bulela manzwi inze ba tosa milumo ye kwa mafelelezo.

Sikala sesisupa kukona kueza: Mulumo wa kwa mafelelezo amanzwi utosizwe ka swanelo.

Musebezi 3: kubapala papali ya zibahazo ya milumo zeswana sina kuyolisa ni kutakula milumo.

Muluti:

-añole linzwi fa limati.

-abulelele bana ba sikolo kulibala.

-azuse mulumo ulimuñwi. -kona akauyolisa niusili.

-hasamulaho, abulelele bana ba sikolo kubala linzwi leo.: Mutala: tapi, a zusa mulumo wa/**p**/ ni kuyolisa mulumo wa /**l**/.

-kona akabuza bana ba sikolo kuli selilinzwi mañi.

-hase bafile kalabo yelukile ya (tali).

-abafe kolo yaku kuzusa mulumo mwa linzwi leliswana ni kuyolisa usili.

Bana ba sikolo:

-babale linzwi la **tapi**.

-kona bazusa mulumo wa/**p**/ nikuyolisa mulumo wa /**l**/.

-hasamulao, babale linzwi leo.

-hase bafile kalabo yelukile ya (tali).

-bazuse mulumo mwa linzwi leliswana ni kuyolisa usili.

Sikala sesisupa kukona kueza: lipapali ya zibahazo ya milumo libapalilwe kaswanelo.

Tatubo: Habanze baituta ni kwa mafelelezo atuto, bana ba sikolo bakone:

(a) kubapala papali ya zibahazo ya milumo yeswana sina kuyolisa ni kutakula milumo.

Tuto ka bukuswani: Tuto ye neiamile fa kuluta bana ba sikolo kubapala papali ya zibahazo ya milumo yeswala sina kuyolisa ni kutakula milumo.

Musebezi 4: Manzwi aswana milumelo.

Muluti:

-Añole linzwi fa limati la mulumo wa sunda yeo.

-Abulelele bana ba sikolo kuli babulele manzwi ana ni mulumo oswana kwa makalelo.

Mutala:, buka, busa, buta , butali, buseta ,bulo

Bana ba sikolo ; babale manzwi ao.

-abulelele bana ba sikolo tutama lulimi kuli bautwe manzwi ana ni milumelo yeswana: **Haubona njinji fa njanj wa njanja nji .**

- ababulele bana ba sikolo kubulela milumo yefumaneha mwa katama lulimi kaka filwe.

Bana ba sikolo:

- babulele manzwi ana ni mulumo oswana kwa makalelo.
- Babulele manzwi ana ni milumo.

Sikala sesisupa kukona kueza :Milumo itumusizwe kaswanelo kakuitusisa manzwi ana ni milumo yeswana.

Tuto 2: Zibo litaku/ lisupo zeyemela milumo

Tuto-nyana 1: litaku zeyemela milumo **/m/, /t/, /s/, /z/, /w/**

Sika luli sesilukela kukoniwa: Kubulela milumo yeyemelwa ki litaku.

Musebezi 1: Kubulela/ kutumusa Milumo yeyemelwa ki litaku.

Muluti:

-aitusise sika / siswaniso sesikala ni mulumo wa **/m/**.

- abuze bana ba sikolo kubulela m-ulumo wo.

- Alute mulumo wa **/m/**.

-alaele bana ba sikolo kubulela manzwi akala ka mulumo wa /m/ mutala: **mota, mezi, mukotana.**

Bana ba sikolo:

-batumuse mulumo wa /m/.

-babulele manzwi akala ni mulumo wa /m/

Sikala sesisupa kukona keza musebezi:

- Milumo yeyemelwa ki litaku utumuswe ka kakuluka

Musebezi 2: kutosa milumo

Muluti:

- Añole manzwi fa limati ana ni milumo ye lutilwe.

-Abulelele banaba sikolo kuli batose milumo ye mwa manzwi añozwi fa limati.

-abulelele baitomboli kuli balale mulumo wa /m/.

Bana ba ba sikolo

- Babale manzwi añozwi fa limati

Mutala: /m/ mwa linzwi la malume.

batose milumo ye mwa manzwi añozwi fa limati.

Sikala sesikona kueza sika: Milumo ikone kuswaniswa ka swanelo.

Musebezi 3: kuketa litaku.

Muluti:

-afe bana ba sikolo litaku za sipeleta.

-abalaele kuli bakete mwa teni litaku za milumo yebaitutile hamoho cwalo ni malena ba litaku (a,e,l,o,u)

Bana ba sikolo:

-bakete litaku za milumo yebaitutile hamoho cwalo ni malena ba litaku (a,e,l,o,u).

Sikala sesisupa kukona kueza: Litaku liketilwe kaswanelo.

TEMUSO: mulumo ulimuñwi ulutiwe mazai amabeli.

Sikala sesisupa kukona kueza: Litaku liketilwe ka swanelo.

TUTO-NYANA 2: MANZWI-NYANA.

Sika luli sesilukela kukoniwa: kukopanya milumo ya litaku ni litaku za malena kubupa manzwi-nyana.

Musebezi 1: Kubupa manzwi-nyana (**z**)

Muluti:

- Alute mulumo wa sunda yeo ka kuitusisa sika kapa maswaniso.

- Añole mulumo mi abuze bana ba sikolo kuli halu beya kwateñi **a e i o u** lupanga linzwinyana mañi?

Bana ba sikolo:

- Baitute mulumo wa sunda yeo.

- Babale manzwinyana akapangiwa,

Mutala; za ze zi zo zu.

Sika luli sesilukela kukoniwa:

-

Tatubo ya bana ba sikolo

-

Musebezi 2: kubala manzwi-nyana fa caati.

Muluti:

-Apaheke cati ya manzwinyana mi abulelele bana ba sikolo kuli batalime fatani

- Abulelele banaba sikolo kuli babale manzwinyana ainzi fa cati

Bana ba sikolo: Babale manzwinyana ainzi fa cati.

Mutala:

ba be bi bo bu

la le li lo lu

ma me mi mo mu

Sikala sesisupa kukona musebezi: Caati ya manzwi-nyana ibaliwe ka kuluka.

Tatubo:

-

Musebezi 3: kuketa manzwinyana

Muluti:

- Afe bana ba sikolo makadi fokuñozwi manzwinyana ni manzwi
- Alaele bana ba sikolo kuketa manzwinyana ni kuabulela

Bana ba sikolo:

- Bakete manzwinyana ni kuabulela

Sikala sesisupa kukona kueza:

- Manzwinyana aketiwe ka swanelo

Musebezi: kuyolisa litaku

Muluti:

- Añole linzwi fa limati mi bana ba sikolo babale

Mutala:

Linzwi **Mulimi** hakutakuliwa taku mwateñi mi bana ba sikolo babeye mwateñi taku isili ni kubupa linzwi lisili

Mulimi hakutakuliwa taku kueza **mul_mi** ikona kuba **mulemi, mulumi**

Bana ba sikolo:

- Babulele manzwi abupeha hakutakulwa litaku mwa manzwi afilewe.
- Babulele mulumo wotakuzwi ni wobelwe mwateñi.
- bakone kucinca kapa kuyolisa taku iliñwi fa linzwi ni linzwi kapanga linzwi lisili

Sikala sesisupa kukona kueza:

- Litaku liyolisiwe ka swanelo.

Tatubo ya bana ba sikolo

-

TUTO-NYANA 3: MANZWI.

Sika luli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo

- bakopanye manzwinyana kubupa manzwi. [pupeho ya manzwi ilatelele mukoloko wa milumo ofilwe [vcv, cvcv]

Musebezi 1: Kukopanya manzwinyana kubupa manzwi.

Muluti:

- Añole manzwinyana fa limati kuli bana ba sikolo babale
- Añole manzwinyana amabeli kapa amalaalu fa limati kuli kubupiwe manzwi

Mutala; ta te ti to tu

- Alute bana ba sikolo kubupa manzwi fa manzwinyana

Bana ba sikolo:

- Babupe manzwi kakukopanya manzwinyana

Sikala sesisupa kukona kueza:

- Manzwinyana akopanyiwe kubupa manzwi ka swanelo.

Tatubo ya bana ba sikolo:

Musebezi 2: kutakula ni kuyolisa manzwinyana.

Musebezinyana [a]- kutakula ni kuyolisa manzwinyana kwa mafelezo

Muluti:

- Añole manzwi fa limati kuli bana bana ba sikolo babale sina cwana;
Talimatalifa....
Tolopo....
Lipuli.....
Focolo....

- Abulelelele bana ba sikolo kuli baka yolisa manzwinyana kwa mafelezo sina ka mutala ofilwe,

Bana ba sikolo:

- babale manzwi ao
- Batakule ni kuyolisa manzwinyana kwa mafelezo

Tatubo ya bana ba sikolo

Musebezinyana [b]- kutakula ni kuyolisa manzwinyana kwa makalelo

Muluti:

- Añole mukoloko wa manzwi kuli bana ba sikolo babale, batakule ni kuyolisa manzwinyana akwa makalelo.

Musali, zamaya, yaha, yayula, lekisa, mulilo

Mutala; musali Sali,

zamaya kutakula **za** ____ ikona kuba**ka**maya (libizo la mutu)

musali kutakula **mu**____ ikona kuba **ba**sali

- Alaele bana ba sikolo kuli batakule linzwinyana fa linzwi ni linzwi ni kwa makalelo ni kubala linzwi lelisiyezi.

Bana ba sikolo:

- Babale manzwi ao
- Batakule ni kuyolisa manzwinyana kwa makalelo

Musebezinyana [c]: kutakula ni kuyolisa manzwinyana fahali

Muiuti:

- Alukise mukoloko wa manzwi kuli bana ba sikolo babale

Talima, malume, zukunya, lisima , tapisa

- Alaele bana ba sikolo kuli batakule manzwinyana afahali mi babale manzwi asiyezi.

Mutala; talima.....tama, lisimalima

Bana ba sikolo:

- Babale manzwi ao.
- Batakule manzwinyana afahali ni kubala asiyezi
- Bayolise mwateñi manzwinyana asili ni kubala manzwi amanca

Sikala sesisupa kukona kueza:

- Manzwinyana ayolisizwe ka swanelo.

Musebezi 3: kutosa manzwinyana mwa manzwi

Musebezinyana [a] Kutosa manzwinyana a litaku zepeli mwa manzwi.

Muluti:

- Añole mukoloko wa manzwi kuli bana ba sikolo babale ni kutosa manzwinyana afumaneha mwateñi

Mutala: silume, lemune, sikuku, talimisisa, cekesi

Bana ba sikolo:

- babale niku kutosa milumo yefumaneha mwa manzwi ao

Musebezinyana [b]: Kutosa manzwinyana ana ni litaku zetaalu mwa manzwi

Muluti:

- Alukise mukoloko wa manzwi ananj manzwinyana amalaalu mi abulelele bana ba sikolo kuli babale.

Mutala;

Mule**mwa**, tap**wita**, **zwala**, **zweiopili**, **bwalelo**

Abulelele bana ba sikolo kuli batose manzwinyana ana ni litaku zetaalu mwa manzwi afilewe.

Bana ba sikolo:

- babale manzwi ao
- Batose manzwinyana ana ni litaku zetaalu sina cwana;

Sikala sesisupa kukona kueza:

- Manzwinzana atosizwe mwa manzwi ka swanelo.

Tatubo ya bana ba sikolo

Musebezi 4: kubala palomanzwinzana

Musebezinyana [a] kubala manzwinzana ana ni litaku zepeli mwa linzwi

Muluti:

- Alukise mukoloko wa manzwi kuli bana ba sikolo babale ni kubala manzwinzana afumaneha mwateñi

Mutala: lima, limunanu, tafule, cekesi, sibabule.....

- Ablulelele bana ba sikolo kuli bakabala manzwinzana afumaneha mwa manzwi ka kubeya tuswayo fa linzwinyana ni linzwinyana.
- Abuze bana ba sikolo kuli kuna ni manzwinzana amakai mwa manzwi a beilwe tuswayo

Mutala: limunanu; kalabo ki **4; li/ mu/ na/ nu**

-

Bana ba sikolo:

- Babale manzwi ao
- Babale palo ya manzwinzana mi batumuse kuli ki amakai.

Sikala sesisupa kukona:

- Kubaka palo ya manzwinzana ainzi mwa linzwi kueziwe ka kuluka.

Tatubo ya bana ba sikolo:

-

Musebezinyana [b]: Kubala manzwinzana afumaneha mwa manzwi

Muluti:

- aukise mukoloko wa manzwi ana ni manzwinzana a litaku zepeli ni zetaalu.

Mutala; lumonyi, nyanyuka, shakame

- Abulelelele bana ba sikolo kuli bakambele fa linzwinyana ni linzwinyana lelifumaneha mwateñi

Bana ba sikolo:

- Bakambele ni kubala manzwinyana afumaneha
Mutala: lu/mo/nyi, nya/ nyu/ka
- Bakone kutumusa kuli mwa linzwi la 'lumonyi' kuna ni milumo ye milaalu

Sikala sesisupa kukona kueza:

- kubala manzwinyana kuezahale ka swanelo

TUTO YA 2: KUBALA KUSINA KUKAKATELA

Tuto-nyana 1: Kubala

Sika luli sesilukela kukoniwa: Kubala manzwinyana ka kutiisa.

Musebezi 1; kubala manzwinyana [kuitusisa kabuka ka manzwinyana, slide, syllable bingo]

Musebezinyana [a]: {kuitusisa kabuka ka manzwinyana}

Muluti:

- Alukise kabuka ka manzwinyana kuli kaitusiswe kwa kubala .

Muluti : Abonise bana ba sikolo moka swalelwa niku apuliwa kuli babale

Bana ba sikolo: Babe ni kolo yaku apula mane nikubala manzwinyana

Muluti : Abone kuli bana ba sikolo baitombole kuyema kwa pata ni kuapula ka buka kaswanelo ni kubala manzwinyana

Bana ba sikolo; Babale manzwinyana kaku kopanya litaku zeinzi kwa silyo ni milumo yekwa nzohoto mwa kabuki ka manzwinyana.

Musebezi [B] syllable bingo

Muluti ;Alukise ma kadi ana ni manzwinyana apanga manzwi kuli banaba sikolo bafiwe mi baitusise ona mwa likwata.

Mutala;

sa se si so su

taa te ti to tu

Za ze zi zo zu

Bana ba sikolo; Baipe nako yakubala mazwinyana fa ma kadi

Muluti; Abafe sikuka mobaka balela manzwinyana ao

Mutala; kubala kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo kapa kushetumuna. Bana ba sikolo bahupuliswe kuli habafiwa kolo yakubala, babale nikubulela ['bingo' kwa mafelezo [ta te ti to tu] bingo.

Sisupo sesisupa kukona kueza: Manzwinyana abalilwe ka swanelo

Sika luli sesilukela kukoniwa: Kubala manzwi kakutiisa ni lisupo zelikile. (Pupeho ya manzwi zamaelele ni sikuka sa milumo vcv,cvcv}.

Musebezi: Kubala manzwi

Musebezinyana (a):

Muluti: afe bana ba sikolo manzwi kuli babale.

Mutala: kama, nina, malume,muka, oma

Bana ba sikolo: babale manzwi

KALULO: ZIBO YA MANZWI

TUTO 1: MANZWI

Tuto-nyana: Kutosa manzwi (word recognition)

Sika luli sesilukela kukoniwa:

- kutosa manzwi a buñolo (recognise simple words).

Musebezi:

- Kuziba milulwani ya manzwi mwa lipulelo ka kutosa fakalela ni fafelela. (Recognising words using word boundaries (sentence segmentation, word, puzzle)

Muluti:

- añole pulelo fa limati
- alute bana ba sikolo kusupa milulwani ya manzwi ainzi mwa pulelo yeo ka kuitusisa

Mutala: mulima/uca/buhobe.

- ❖ foakalela manzwi ao

❖ foafelela manzwi ao

-

Bana ba sikolo:

- bakone kutosa foafelela ni foakalela manzwi

Sikala sesipa kukona kueza:

- manzwi atoswe ka kuitusisa milulwani **yaona** ka kuluka (words recognised correctly using word boundaries).

Tatubo ya bana ba sikolo

-

KALULO: KUTWISISA (COMPREHENSION)

Tuto 1: kuteeleza ka kutwisiso (Listening comprehension)

Tuto-nyana: kukakanya ka bunolo (simple inferences).

Sika luli sesilukela kukonwa:

- kukakanya litaba zezwa fa makande akuutwa (draw simple inferences from the information they have heard).

Musebezi: kukanya litaba kuzwelela fa makande eba utwile (drawing simple inferences from information heard).

Musebezinyana (a): kukakanya kuzwelela fa taba ya kubalelwa.

Muluti:

- abalele bana ba sikolo likande.

Mutala:

Nyambe naya kwa kubapala.

Mwa nzila akopana ni Kabuku

Nyambe akupa Kabuku kuli amusindekete kwa lisima

Kabuku alumela.

- Abuze bana ba sikolo lipuzo zetokwa kukakanya litaba zeutwilwe

Mitala:

a. *Kabuku nayoezañi kwa lisima?*

b. *Kiñi sesikunahanisa cwalo*

c. *Nyambe una ni bupilo bobumaswe kapa cwani?*

d. *Fa libaka la kalabo yahao*

Bana ba sikolo:

- bateleze hande likande
- baalabe lipuzo za mufuta wotokwa kunahaniseza ni kukakanya. ni kualaba lipuzo kuamana ni zebautwile.

Sikala sesisupa kukona kueza: kukakanya litaba ze ba utwile ka swanelo (inferences from information heard drawn accordingly).

Tatubo ya bana ba sikolo:

-

KALULO: KUÑOLA (WRITING)**Tuto: Muñolo**

Tuto-nyana: kubupa litaku (Letter formation)

Sika luli sesilukela kukoniwa: Kuñola litaku (write letters)

Musebezi 1: kukopisa lishepu (copying shapes)

Musebezinyana (a): kukopisa likwenda (copying circles)

Muluti:

- a bonise bana ba sikolo mwa kuswaniseza sikwenda.
- Aswanise likwenda zeketa lizoho fa limati.

Bana ba sikolo:

- ba likanyise kuswanisa sikwenda mwa moya.
- Ba swanise likwenda ze ba bona fa limati.

Musebezinyana (b): kuswanisa lekitangulu (drawing a rectangle)

Muluti:

- abonise bana ba sikolo mokuswanisezwa lekitangulu
- Alaele bana ba sikolo kuswanisa lekitangulu mwa libuka.

Bana ba sikolo:

- ba likanyise mokuswanisezwa lekitangulu fa limati.

- Bana ba sikolo ba swanise lekitangulu mwa libuka.

Musebezinyana (c): kuswanisa linalaleli

Muluti:

- abuze bana ba sikolo ze babonanga mwa mbyumbyulu busihu.
- Abulelele bana ba sikolo kuli ba swanise linalaleli.

Bana ba sikolo:

- babulele ze babonanga mwa mbyumbyulu.
- Baswanise linalaleli.

Sikala sesisupa kona kueza:

- lishepu liswanisiwe ka swanelo.

Tatubo ya bana ba sikolo:

-

Musebezi 2: kuñola lipateni/ liñolani (writing patterns)

Musebezinyana (a): kuñola lipateni

Muluti:

- Añole lipateni mwa moya.
- añole fa limati mi alaele bana ba sikolo kukopisa ka swanelo.

Bana ba sikolo:

- bañole lipateni mwa moya
- bakopise lipateni mwa libuka zabona

Mutala:

||=||=||=||=|| =|| = || = ||

|| = || = || = || = || = ||=||

// // // // // // // // //

// // // // // // // // //

Sikala sesisupa kukona kueza:

- lipateni liñoliwe ka swanelo (Patterns written correctly)

tatubo ya bana ba sikolo:

-

.

Musebezi 3: kukopisa litaku

Musebezinyana [a]: kukopisa taku ya 'a'

Muluti:

- Abonise bana ba sikolo moiñolelwa taku ya 'a' fa limati inge ali, 'kupotolosa, mwa halimu, fafasi.
- Abulelele bana ba sikolo kuli balikanyise mwa moya
- Abulelele bana ba sikolo kuli bañole taku ya 'a' mwa libuka zabona

Bana ba sikolo:

- Bana ba sikolo babone mo muluti añolela ta ya 'a'.
- Balikanyise kuñola taku ya 'a' mwa moya.
- Ba ñole taku ya 'a' mwa libuka za bona.

Musebezi nyana (b): kuñola taku ya 'b'

Muluti:

- abonise bana ba sikolo mokuñolelwa taku ya 'b' fa limati.
- Alaele bana ba sikolo ku ñola taku ya 'b' mwa libuka za bona.

Bana ba sikolo:

- ba likanyise kuñola taku ya 'b' mwa moya.
- Ba ñole taku ya 'b' mwa libuka za bona.

Musebezinyana (c): kuñola taku ya 'c'

Muluti:

- abonise bana ba sikolo mokuñolelwa taku ya 'c' fa limati.
- Alaele bana ba sikolo ku ñola taku ya 'c' mwa libuka za bona.

Bana ba sikolo:

- ba likanyise kuñola taku ya 'c' mwa moya.
- Ba ñole taku ya 'c' mwa libuka za bona.

Sikala sesisupa kukona kueza:

- litaku liñoliwe ka swanelo (kuñola litaku (Writing letters)

Musebezinyana [d] kuñola taku ya 'd'

Muluti:

- Abonise bana ba sikolo moiñolelwa taku ya 'd' fa limati inge ali, 'kupotolosa, mwa halimu, fafasi.
- Abulelele bana ba sikolo kuli balikanyise mwa moya
- Abulelele bana ba sikolo kuli bañole taku ya 'd' mwa libuka zabona

Bana ba sikolo:

- Bana ba sikolo ba bone mo muluti añolela ta ya 'd'.
- Balikanyise kuñola taku ya 'd' mwa moya.
- Ba ñole taku ya 'd' mwa libuka za bona.

Musebezi nyana (b): kuñola taku ya 'e'

Muluti:

- abonise bana ba sikolo mokuñolelwa taku ya 'e' fa limati.
- Alaele bana ba sikolo ku ñola taku ya 'e' mwa libuka za bona.

Bana ba sikolo:

- ba likanyise kuñola taku ya 'e' mwa moya.
- Ba ñole taku ya 'e' mwa libuka za bona.

Musebezinyana (c): kuñola taku ya 'f'

Muluti:

- abonise bana ba sikolo mokuñolelwa taku ya 'f' fa limati.
- Alaele bana ba sikolo ku ñola taku ya 'f' mwa libuka za bona.

Bana ba sikolo:

- balikanyise kuñola taku ya 'f' mwa moya.
- Bañole taku ya 'e' mwa libuka za bona.

Sikala sesi supa kukona kueza:

- Litaku linoliwe ka swanelo

Tuto 2 - Muñolo wosi wa mutatezo (Manuscript Handwriting)

Sika luli sesilukela kukoniwa: kuñola manzwi kamuñolo osiwamutatezo. (Write words legibly in manuscript handwriting).

Musebezi 1: kukopisa maznwicka muñolo osiwa mutatezo. Copping words in manuscript form

Musebezinyana(a) -Kuñola manzwi a litaku zesashetumuki ka muñolo wosi wa mutatezo

Muluti:

- Añole manzwi a litaku zesashetumuki fa limati kuli bana ba sikolo bakopise.

Mutala:

-Mbututu

-Mulisana

-Banana

-Namulomo

-Mulisana

-Cekesi

-Lila

Bana ba sikolo:

- Bakopise manzwi a litaku zesashetumuki ka muñolo wosi wa mutatezo.

Musebezinyana(B) -Kuñola manzwi ana ni litaku zena ni mihata.

Muluti:

- añole manzwi ana ni litaku zekuta zena ni mihata nizeshetumuka ka muñolo wosi wa mutatezo.

Bana ba sikolo:

- Bakopise manzwi ana ni litaku litaku zekuta zena ni mihata nizeshetumuka.

Mutala:

-Nyunywani ,

-Sipulumuki

-Tapisa

-Ndalabangwana.

-Musipili

Sikala sesisupa kukona kueza:

- Manzwi akopisizwe ka muñolo wosi wamutatezo kaswanelo

-

THEME 4: KUAMBOLA NI BABAHULU

Makalelo

Zeiputezwi mwateñi:

Mukanga kuinzi za kuambola ni babahulu. Mukanga ukalutiwa mwa likalulo zecwale ka kubala kusina kukakatela, manzwi, kubala kakutwisiso ni kuñola. .

Liitusiso kwa kuluta ni kuituta.

makadi

Lipotoloto

Maswaniso

Limati

Mapepa

Silabiki cati

KALULO: KUTEELEZA NI KUBULELA (LISTENING AND SPEAKING)

Tuto: Lingambolo

Tutonyana: kuambolisana

Sikaluli sesilukela kukoniwa: bana ba sikolo

Baitusise lipulelo zelukela (kuba ni maketiyamba) habaambola ni babahulu kapa balikani babona.

- Musebezi fokuyemi kuituta (**Learning Activities**)

Musebezi 1: kutosa manzwi ni lipulelo zelukela kuitusiswa fa kuambola ni babahulu

Muluti:

- abuze bana ba sikolo kuli babulele lipulelo zeitusiswa hakuamboliwa ni batu babahulu mwa miinelo yeshutana

a) haubiziwa fa libizo

- b) hauhanisiwa kueza sika
- c) haukupa sika
- d) haukupa swalelo
- e) ...

- Muluti afe mitala ya pulelo yezwa ku yomuhulu

- a) haubiziwa fa libizo **kalabo** shangwe/ shangwe ima/
shangwe tate/ shaa!
- b) hauhanisiwa kueza sika **kalabo** niutwile shangwe/ hanina
kukutela fateñi shaa
- c) kuti cwani/ ubatañi **kalabo** nikupa ...shangwe
- d) kupa swalelo **kalabo** nifosize muniswalele/ nikupa
swalelo

❖ Aikambote ni bana ba sikolo lipulelo ni manzwi asatopkwahali kuitusisa ku babahulu

- a) Ñooo
- b) Zwa
- c) Mukaswaba

Bana ba sikolo:

- ❖ Baambole lipulelo zebakona kuitusisa habaambola ni babahulu
- ❖ Baikambote miinelo habaambola ni babahulu; kuina ka likute, kuboola

Sikala sesisupa kukona kueza:

- ❖ Manzwi ni lipulelo zeitusiswa hakuamboliwa ni babahulu litosiwe ka kuluka
- ❖ **Tatubo ya bana ba sikolo:**

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone

- a) Kutosa lipulelo ni manzwi aswanela kuitusiswa habaambola ni babahulu
- b) Kutosa lipulelo ni manzwi asaswanel kuitusiswa habaambola ni babahulu

c) Kubulela mibonisezo ya likute; miinelo, kukandelela babahulu hababulela

Tuto ka bukuswani:



Muisebezi 2: kueza papali yebonisa kuambola ni kuteeleza ku babahulu ni balikani kuamana ni nyandiso ya banana ni milyani ye kola.

Muluti:

- Akenye bana ba sikolo mwa ngambolo ya bumaswe bwa kuitusisa milyani ni lika zekola ka mafosisa.
- ❖ Zakona kutisa likolofalo; haukozwi watantalika ni kuwa, kuhatiwa ki mota
Itiseza lifahapahano ni batu; haukozwi walwahaka batu
- ❖ Lilama za mubili zakona kusinyeha ni kukala kukula; pilu, sibiti, maswafu
- ❖ Wasinyehelwa ki masheleni; akulekela banana lico ni litino
- Alaele bana ba sikolo kunga kabelo mwa papali sina mushemi ni mwanaahae
 - ❖ Mushemi aeleze mwanaahae yanwa hahulu bucwala kuli atuhele kunwa bucwala
 - ❖ Mwana nakozi hahulu maabani
 - ❖ Mushemi abulelele mwanaahae zemaswe zanaezize maabani; naatantalika ni kulwahaka batu
 - ❖ Mushemi aeleze mwana ka bumazwe bwa kuitusisa milyani ni zekola ka mafosisa
 - ❖ Mwana akomoke hautwa zebulewa ki mushemi wahae
 - ❖ Mwana abonise likute hanze abulelelwa
 - ❖ Mwana akupe swalelo ku mushemi wahae kuitusisa lipulelo zende zelukile

- Alaele bana ba sikolo kucinca ni kubapala papali yeswana kono ibe mutu yaeleza mulikanaahae.

Bana ba sikolo:

- Bafitise maikuto kumana bumazswe bwa kuitusisa milyani kapa lika zekola ka mafosisa
- Bange kabelo mwa papali ka kueza kalulo ya mushemi kapa mwana
- Baeze papali yeo

Sikala sesisupa kukona musebezi:

- Kuteeleza ni kubulela ni babahulu kapa mulikani kubapaliwe ka swanelo.

Tatubo ya bana ba sikolo.

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta bana ba sikolo bakone

- a) Kuamkambota bumazswe bwa kuitusisa milyani ni lika zekola ka mafosisa
- b) Kukolohanya zekona kubulelellwa mutu kuli atuhele kuitusisa Milani ka mafosisa
- c) Kubapala papali yeo mutu aeleziwa ki yumuhulu kapa mulikani kuama bumazswe bwa bucwala

Tuto kabukuswani

- ...

KALULO: KUBALA (READING)

Zeiputezi mwateñi:

Bana ba sikolo bakaituta kubala. Bakatalima fa zibo ya milumo, kutosa milumo yekwa makalelo, ni kwa mafelelezo a manzwi. Bana ba sikolo bakaituta ka kueza musebezi ili kuli basike balibala zebaitutile.

TUTO 1: ZIBO YA MILUMO:

Tuto-nyana 1; Zibo ya milumo.

Zeiputezi mwateñi: Bana ba sikolo bakaba ni zibo ya milumo ni, manzwinyana mane niku tumusa manzwi ana ni milumo yebaitutile.

Sikal uli sesilukela kukoniwa: Kutosa ni kutomahanya manzwi nyana.

Musebezi fo kuyemi kuituta.

Musebezi 1: Kutosa manzwi nyana kakubulela (Identifying syllables in oral words)

Liitusiso:

makaadi

limati

maswaniso

libuka

Muluti:

- Abonise bana ba sikolo siswaniso sesibonisa sika kapa kezo yekala ka mulumo oswanela mwa sunnda yeo
- Abuze bana ba sikolo mulumo oba utwile kwa makalelo a linzwi lelibulezwi.
- Abuze bana ba sikolo zepangahala mulumo wo haukopa ni malenaa manzwi (a e i o u).
- Atolokele bana ba sikolo kuli
- Aabe bana ba sikolo mwa tukwata nyana miabafe makadi a ñozwi **a e i o u** ni mulumo wa sunnda yeo.
- Abulelele bana ba sikolo kuli babupe manzwi nyana abo: **ya ye yi yo yu.**
- Abulelele bana ba sikolo babulele manzwi ana ni mulumo wa yY yala, yumbela, yetela, yayula, yaneha.
- Alemuse banaba sikolo kuli batose manzwinyana ainzi mwa manzwi a bulezwi.

Bana ba sikolo:

- Bana ba sikolo bafe likalabo za zebabona zeezahala mwa siswaniso.
- Baalabe ka kutahisa mulumo obautwile mwa linzwi.
- Baalabe kuli babupile tunzwinyana.
- Babale manzwinyana abapangile.
- Babulele manzwi abakonile kufumana ana ni mulumo wa sunnda yeo
- Bana ba sikolo babale manzwi ana ni mulumo wa sunnda yeo

Sikala sesisupa kukona kueza:

- Manzwinnyana atosiwe ni kubuleliwa ka kuluka

Tatubo ya bana ba sikolo

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone

Kutosa manzwinyana ka kuluka

Musebezi 2: Kubapala papali ya kubala manzwinyana (kukambela manzwi nyana).

Muluti:

- atolokele bana ba sikolo mwa kubapalela papali ya kukambelela hababulelela manzwinyana.

Papali ka butungji: Mutala

(a) yumbela – yu/ mbe/ la - bakambele halaalu

(b) yuka - yu/ ka - bakambele habeli

- ye/te/la

- yu/mba

- ya/ne/ha

- ya/yu/la

- yo/wa

- ya/la

- yu/ka
- ye/te/la

- ya/ya

- ❖ abuze bana ba sikolo palo ya kukambela hab manzwi nyana añozwi fa limati.

Bana ba sikolo:

- ❖ bakambale kulikanelela ni palo ya manzwinyana ainzi mwa linzwinyana ni linzwinyana

Sikala sesisupa kukona musebezi. Papali ya kubala manzwi nyana ibapaliwe ka swanelo.

Musebezi 3: kubupa manzwi ka kuitusisa manzwi nyana

muluti:

- ❖ alute bana ba sikolo kubala manzwinyana ana ni milumo ya sunda yeo.
- ❖ Alute bana ba sikolo kubupa manzwi kuzwelela fa manzwinyana ao.
- ❖ Abonise bana ba sikolo manzwi asili kua abupulwe kibona
- ❖ Alaele bana ba sikolo kubala manzwi afile ka kutumusa manzwinyana hande.

Bana ba sikolo:

- ❖ babale manzwinyana ana ni milumo ya sunda yeo
- ❖ babupe manzwinyana
- ❖ babale manzwinyana.

Sikala sesisupa kukona musebezi: manzwi nyana a kubulela abupilwe kakuluka.

Tatubo ya bana ba sikolo

Habanze baituta ni kasamulaho wa kuituta, bana ba sikolo bakone



Musebezi 4: kubupala manzwi kakuitusisa lele ya manzwi.

kubapala papali ya kutakula ni kuyolisa manzwi nyana.

Muluti:

- añole linzwi fa limati.
- acince taku yamakalelo mwa linzwi.
- abone kuli linzwi lañezi linani taluso.
- anole manzwi atatama falimati (akuta kutele kueza cwalo kufitela linzwi lifela kuyolisiwa).
- abeya bana ba sikolo mwa tukwata twa banana ba 6 mibabeleke hamoho.

mutala:

- añole manzwi falimati, nikutakula manzwi nyana ainzi kwamakalelo, fa hali, kapa kwamafelelezo alinzwi.

mutala:

(i) ... koti = mukoti

(ii) Mu...ti = mukoti

(iii) Muko... = mukoti

(i). ...tata = katata

(ii). Ka...ta = katata

(iii). kata... = katata

(i) ...neha = yaneha

(ii) Ya...ha = yaneha

(iii) Yane...= yaneha

bana ba sikolo:

- ba beleke mwa tukwata twa banana ba 6 mibabeleke hamoho. bañole manzwi a bona fa tupepa mi mwana sikolo ya yemela sikwata atoloke ku babañwi manzwi aba yolisize kaku bonisa lele ya manzwi ya kutakula niku yolisa.
- bafiwe ku yolisa manzwi aswana sina:
 - Yuka
 - yaneha
 - yowa
 - yendamena
 - yumbela
 - yayula
 - yetela

Tokomelo: Muluti asike afa bana ba sikolo manzwi amañata-ñata mwatuto iliñwi.

Bayolise manzwi ashutana shutana.

1. **Sikala sesi supa kukona musebezi:** papali ya kubupa manzwi ibapalilwe kaswanelo.

5.Kutatuba banaba sikolo

- (a) Bana ba sikolo ba bulele mulumo okwa makalelelo amanzwi.

- (b) Bana ba sikolo batose mulumo okwa mafelelezo manzwi.
- (c) Bana ba sikolo bataleleze manzwi a takuzwi
- (d) Bana ba sikolo ba tose manzwi nyana kaku kambela.

Tuto kabukuswani.

Tuto ye neiamile fa lika zetatama

- (a) kutosa milumo ye kwa makalelo amanzwi.
- (b)** Kubapala papali ya kubala manzwi nyana (kukambela manzwi nyana).
- (c) kubupa manzwi kaku itusisa manzwi nyana.
- (d) Kubapala papali yaku takula niku yolisa manzwi nyana.

Tutonyana 2: Zibo ya lisupo/ litaku

manzwi nilipulelo za butokwa.

hemele	huhula
hembe	hoha
hama	

Tokomelo: muluti aluta milumo abone kuli wa bonisa bana ba sikolo taku yetuna ni ye nyinyani.

Sika luli sesilukela kukoniwa: kutosa lisupo/litaku niku itusisa zona.

Musebezi fokuyemi tuto (Learning Activities)

Tuto -nyana (a): milumo wa **hH**

(Kutosa milumo ye kwa makalelo a manzwi

Muluti:

- bulelela banana kuli baka bapala papali ya munwana omutuna mwahalimu (thumbs up) aka punda linzwi leli nani mulumo o lutiwa lizazi leo **h**, munwana omutuna fafasi muluti aka punda linzwi leli sina mulumo osa lutiwa lizazileo inge: **yaneha, yola, mukiti**.

Mutala:

- abonise banana mwa ku supisa munwana mwa halimu haka punda linzwi lelinani mulumo wa zazi leo ni ku supa munwana omutuna fafasi (thumbs down) aka bulelela mulumo wa linzwi leli sina mulumo wa zazi leo.

Bana ba sikolo:

- Mutala:
- hemele- munwana omutuna mwahalimu
- mukiti –munwana omutuna fafasi.
- hembe- munwana omutuna mwahalimi
- hama – munwana omutuna mwa halimu
- huhula – supa munwana omutuna mwa halimu
- Yaneha - supa munwana omutuna fafasi
- hoha– supa munwana mwahalimu.
- Yola - supa munwana wo mutuna fafasi fafasi

Sikala sesi supa kukona musebezi: mulumo wa makalelo mwa linzwi ulukela kubulelwa kakuluka.

Tuto – nyana (b): Kutosa mulumo wa kwa mafelelezo mwa manzwi aambolwa.

Kulundulula

Mutala:

- yaneha
- Makete
- mulilo
- mai
- Milili
- makete

Sikala sesisupa kukona musebezi: mwana sikolo atose mulumo wa kwa mafelelezo alinzwi kakuluka.

Tuto – nyana (c): kutosa milumo, kutakula ni kuyolisa litaku.

Bana ba sikolo babapale pa pali ya kutosa milumo, kakuyolisa litaku mane ni kutakula litaka. (Playing phonemic awareness games such as phoneme substitution and deletion, sound mapping...) Manzwi a ñolwe fa limati kapa kadi

Muluti:

- a bulelele bana ba sikolo kuli batakule taku kapa linzwi nyana nikuliyolisa kata ku yebafiwa kuli bapange manzwi ashutana shutana kuitusisa mulumo wa **h**.
- Aetelele bana ba sikolo kamoo musebezi uswanela kuza maela
- Ñola noha

Zusa **n** mwa linzwi la noha

Yolisa foutakuzi **n** – ubeye **h**. linzwi leuyolisize ikaba **hoha**.

Ñola hembe

zusa **he** mwa linzwi la**mbe**

Yolisa foutakuzi **he**- ubeye **hi**. Linzwi leuyolisize ikaba **himbe**.

Bana ba sikolo:

- Bayolise litaku zelufa mulumo kwa makalelo a linzwi. Bayolise kataku isili kuamana ni milumo foba zamaela fa mukoloko wa milumo **h**.
- batakule manzwi nyana niku yolisa manzwi nyana ase baitutile.

sikala sesisupa kukona musebezi: Bana ba sikolo babapale hande papali ya manzwi nyana.

Tuto – nyana(d): manzwi aswana mulumo.

yata

yala

yaha

yaka

yamba

Sikala sesisupa kukona musebezi: manzwi a bupilwe kaswanelo kakuitusisa manzwi nyana.

Tuto 2: MILUMO

Makalelo

Kukaka nyiwa kuli bana ba sikolo abaituta milumo baka kona kuziba kukopanya manzwi nyana mane bakone kubala hande kusina butata. Banana haiba baituta hande milumo abana kuilibala bakaitusisa yona kwa kuituta kubala ni mwa litopa za kwa halimu.

Manzwi ni lipulelo za butokwa

Pata	tapa
palisa	tipa
pati	potoloto
pota	
polota	

Tuto - nyana 1: Milumo ya litaku

Sika luli sesi lukela kukoniwa: Bulela mulumo.

Tuto – nyana (a)

Bulela mulumo wa **pP**

Sikala sesisupa kukona musebezi: Bulela mulumo kakuluka

Tuto – nyana (b): mulumo wa **pP**

kutosa mulumo wa **pP**

Manzwi ni lipulelo za butokwa

Pata	pati
palisa	pota
tapa	potoloto
tipa	polota

MULUTI: abonise banaba sikolo siswanisosa sesi nani mulumo wa **pP**.

- Banana babulele ze ba bona
- Muluti a tumuse mulumo wa **pP**
- muluti añole manzwi fa limati

Bana ba sikolo:

- batumuse mulumo wa **pP**
- bana ba sikolo batumuse manzwi aňozwi.
- Banaba sikolo ba tose mulumo wa **a e i o u** kaufela fouinezi mwa linzwi.

Sikala sesisupa kukona musebezi: milumo itumusiwe kabunolo ni kakuluka.

Tuto – nyana (c)

Kubeya litaku moliswanelela kubela.

Musebezi fokuyemi kuituta:

Manzwi ni lipulelo za butokwa

Poto	Yumbela
Mupika	Noha
Mukeke	Hembe
Yala	hopani

Muluti:

- ❖ afe bana ba sikolo ma kadi ama swaniso fokuinzi maswaniso ana ni milumo ya lika zeo
- ❖ abatolokele kuli milumo ilukela kuzamaelela ni maswniso a filwe.
- ❖ Muluti a tolokele bana ba sikolo kamo litaku za alufabeti lizamaela.

Bana ba sikolo

- ❖ Bana ba sikolo batose litaku molizamaela ni maswaniso azona.
- ❖ Banyalanise ma swaniso ni liswaniso.

Tatubo:

- ❖ banaba sikolo batose manzwi nyana kaku bala moazamaela kamukoloko wa ona.
- ❖ Bana ba sikolo ba tose kuli ki manzwi nyana ainzi mwa linzwi leba filwe.
- ❖ Bana ba sikolo babale manzwi abafilwe.
- ❖ Bana ba sikolo babeye manzwi kamo swanelana.

Tuto ka bukuswani

(a) batumuse mulumo wa pP

(b) bana ba sikolo batumuse manzwi añozwi.

(c) Banaba sikolo ba tose mulumo wa a e i o u kaufela fouinezi mwa linzwi.

(d) Bana ba sikolo batose litaku molizamaela ni maswaniso azona.

(e) Banyalanise ma manzwi ni liswaniso.

Sikala sesi supa kukona musebezi: Letters sorted accordingly (manzwi abeiwe hande mwa mukoloko kamo aswanelela.

Tuto – nyana 2: manzwi nyana

Sikaluli sesi lukela kukoniwa: Bupa manzwi amalena (vowels) ni bana (consonants) kuli bapange manzwi nyana. Itusise manzwi a malena ni a abana kwa ku pange manzwi nyana.)

Tuto – nyana 1 (a): mulumo wa /f/ ni /ny/

Kubupa manzwi nyana kuzwelela fa malena ni bana ba manzwi (Forming syllables from consonants and vowels)

Mutala:

Muluti:

- añole malena a manzwi **a e i o u**

Abuze bana ba sikolo batose milumo yeo. Aekeze kubabuza kuli haba kopanya mulumo wa Ff ni malena ba manzwi babupa manzwi mani.

Ka mutala a e i o u

f + e = fe

f + i = fi

f + u = fu

f + o = fo

f + a = fa

- abuze bana ba sikolo kubata libuka mwa sitopa sa bona kapa, mibamba, makande añozwi mwa libuka kapa kuzeo muluti amame kilefa limota batose manzwi nyana ana ni mulumo wa lizazi leo.

Bana ba sikolo:

- Babate manzwi ana ni mulumo ozamaelela kakuya ka mukoloko wa milumo ya Giledi 1, mutala /f/.
- baañole manzwi abaka fumana fa limati.
- Bakona kubupa manzwi asina taluso kubona ana ni mulumo wazazi leo.
- bañole manzwi ana ni mulumo wa zazi leo mi baabale.
- babupe manzwi asina taluso kubona ana ni mulumo wazazi leo.
- Babale manzwi eba fumani mwa libuka ana ni mulumo wa zazi leo

- **Sikala sesisupa kukona musebezi:** manzwi a bupilwe kuzwelela fa malena ni bana a pange manzwi alukile. (Syllables formed from consonants and vowels correctly)

Tuto nyana (b): Kubala manzwi fa cati fo ku ñozwi manzwi nyana (Syllabic chart reading)

Muluti:

- abonise bana ba sikolo cati ya manzwi nyana.
- abale litaku ni manzwi nyana kakuya kamanzwi nyana alukelwa kubalwa zazi leo.
- Manzwi nyana atosiwe kaku shutanisiwa.

Sikala sesi supa kukona musebezi: bana ba sikolo babale cati ya manzwi nyana kakuluka.

Tuto - nyana (c): manzwi ana ni mulumo wa **ny**

Manzwi ni lipulelo za butokwa.

nya,	nyakalalo
nyaza,	funya
nyomaeta	manyame
nyambe	nyame
munyembu	nyefula
bunya	nyenya
nyapa	

Sikaluli sesilukela kukoniwa: Kutosa manzwi nyana.

Musebezi fokuyemi kuituta:

- Kutosa manzwi nyana aswana ana ni manzwi nyana, lililiñwi, amabeli kapa amalalu, amane sina: nya, nyaza, nyomaeta, nyambe, munyembu, bunya, nyapa, nyakalalo, funya, manyame- nyame, nyefula, nyenya

Muluti:

- Afe mamela kwa banana ya kuli manzwi nyana ashutana amanwi ana ni kanzwi nyana kali kanwi, a mabeli mane amanwi ki amalalu kuya cwalo - cwalo.

Bana ba sikolo:

- Batose manzwi nyana anai linzwinyana lilili nwi.
- bana ba sikolo ba tose manzwi nyana ana ni mazwi nyana amabeli.
- Bana ba sikolo batose manzwinyana ana ni manzwinyana amalau kapa kufitelela.

Sikala sesisupa kukona musebezi: manzwi nyana a tosiwe ka swanelo

Kuyolisa manzwi

Muluti:

- afe tokomelokwa bana ba sikolo yakuyolisa litaku katokomelo kuli manzwi akona kubaleha nihaiba asina taluso.

Bana ba sikolo:

- Ba bayolise litaku kwa manzwi aphilwe azamayeleda ni mukoloko wa milumo ya biki yeo **ny**.
- Ba bale manzwi a pangilwe a mulaho wa ku yolisa litaku lisili.

Sikala sesisupa kukona musebezi: kuyolisa litaku kaswanelo.

Tuto -nyana 3: Manzwi

Sikaluli sesilukela kukoniwa: Itusise manzwinyana kubupa manzwi – itusise mukoloko wa milumo kamoifezwi, muitusise bana ba manzwi nibashemi mane nibana hape (vcv) ni bashemi ba manzwi, bana, bashemi ni bana (cvcv). (Blend syllables to form words (Structure of words as guided by the schedule of sounds. vcv, cvcv)

Tuto - nyana 1

Kubupa manzwi ka manzwi nyana.

Expected standard: Kubupa manzwi kakuitusisa manzwi nyana. (Syllables blended to form words correctly)

Tuto – nyana(a)

Kutakula ni Kuyolisa manzwi nyana.

Muluti:

- atolokele bana ba sikolo kuli manzwi nyana aňozwi kakuya ka milumo ye swanela kulutiwa zazi leo alukela kuyolisiwa **ny**.
- Muluti a ñole manzwi mi atakule nikuyolisa ka manzwi amanwi kuli acinca cince maanzi abaswanela kubala bana ba sikolo.

Bana sikolo:

- bayolise manzwi.

Sikala sesisupa kukona musebezi: manzwi nyana ayoliswe kakuluka.

Tuto –nyana (b): Kutosa manzwi nyana mwa manzwi.

Muluti:

Atose manzwi nyana mwa manzwi abaitutile banana (kuzwelela fa milumo ya **y, h, p, f, ny**).

- Aetelele mwa ku susueza bananakuli batose manzwi kabunolo.

Bana ba sikolo:

- Batose manzwi nyana aba itutile kaitusisa, maswaniso, makadi, lisebeliso zakwandu ni kwasikolo zenana milumo ye ambozwi.

Sikala sesi supa kukona musebezi: Kutosa manzwinyana mwa manzwi kakuluka nikubala palo ya manzwi nyana.

Sikala sesisupa kukona musebezi: kubala palo ya manzwi nyana kueziwe kakuluka.

Tatubo

(a) muluti atatube bana ba sikolo ka nako yebasweli kubala silabiki cati ili ku tosa manzwi nyana.

(b) Muluti ashobanise manzwinyana banana baabale kusina kupeta.

Tuto ka kukusufazwa

Bana ba sikolo baitutile kamo bakona kuswalela manzwinyana kakuabala kaku shutana shutana

Tuto 3: Kubaka kusina kukakatela

Tutonyana 1: kubala ka kutiisa (Oral Reading)

Sika luli sesiswanela kukoniwa: bala manzwi nyana kakutumusa (Read syllables aloud)

Musebezi fokuyemi kuituta:

- Kubala manzwi nyana kakuitusisa mikwa yeshutan shutana inge kabuka ka manzwi nyana (syllable diary), slide, relay, syllable bingo ...)

Muluti:

- Muluti alemuse bana ba sikolo kuli balukela kuba nika buka kaku bulukela manzwi nyana abona akubala.
- Atolokele banana moba konela ku ñolela kabuki ka manzwi nyana.

Bana ba sikolo:

- Bapange tubuka twa kunolanga manzwinyana a bafumana habanze babala.
- Banole manzwi nyana
- Banole moba kona kualulela manzwi nya. mutala mutu – mu/tu
- Banana babale palo ya tunzwi nyana toba fumani mwa manzwi aba balile (syllable slides).
- Bana ba sikolo ba lundulule kubala mwa tubuka nyana twabona.
- Bana ba sikolo babapale papali ya kuziba kuli mwa linzwi kuinzi tunzwi nyana totukai (syllable Bingo).
- Bana ba sikolo babale manzwi nyana ana ni lipuzo ze batusa ku ba nikutwisiso ya manzwinyana.

Sikala sesisupa kukona musebezi (d): manzwi nyana abalwe ka kuluka.

Tuto - nyana: Bala manzwi

Sika luli sesilukela kukoniwa: manzwi abalwe kakutiisa niku zamaiseza hande kamo manzwiaswnela kuyo wisezwa, kulatelela kamoo manzwi ni milumo iza

maelela niku latelela sikuka sa litaku (vcv, cvcv). Bulelela banana kamoo bakona ku balela manzwi ka kuluka nikutiisa kuamana ni pattern ya manzwi ili vcv, cvcv.

Muluti:

- Bulelela banana kamoo bakona ku balela manzwi ka kuluka kuamana ni pattern ya manzwi ili vcv, cvcv.
- Laela bana ba sikolo ba bale manzwi a vcv ni cvcv.

Bana ba sikolo:

- Babupe manzwi kakuitusisa litaku zenani manzwi a vcv mutala –acu
- Bananasikolo ba bupe manzwi ka mabasi aona kuamana ni pateni ya vcv mutala
- Bana ba sikolo babale kuswalelela manzwi kabunwi mane ni mwa mibamba ana ni pateni ya vcv.
- Bana ba sikolo babale manzwi ana ni pateni ya cvcv, mutala: kuku, mema kama.

Sikala sesisupa kukona musebezi: manzwi abaliwe kakuluka ni kubala kusina kukakanya.

TATUBO

(a) Muluti atatube banana kakubona mobabalela habanze baanga kalulo mwa sitopa sa bona.

(b) banana babale lipulelo ze banozi bomuluti kusina kukakanya.

Tuto kakukusufazwa

Bana bs sikolo baitutile ku bala kakulatelela mmanzwi moalukela kubela kusina kukakanya.

Kalulo: MANZWI

Tuto: MANZWI

Kutosa manzwi (Word Recognition)

Sikaluli sesilukela kukoniwa: Tosa manzwi

Tuto - nyana1: kubata manzwi

Musebezi – nyana (a): kutosa manzwi kaku tumusa mulumo wa taku ni taku (Recognizing words by sounding out individual phonemes).

Muluti:

- añole malaini a malalu alitaku fa limati (litaku ze mwahala 5 ni 10)
(muluti wa kona kukutela litaku sihulu kwa makalelo a temu kakuli banana abasikaituta kale zeñata).

Mutala: (muluti añole milumo ye baitutile bana bahae kuama ka mukoloko wa milumo –Zambian language schedule of sounds).

/L/m/ k/ t/ n /p/

/t/k/l/p/n/k/m/

/m/l/n/t/p/k

- atolokele banana kuli kubulela milumo yeo bakalela kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo.
- bulele milumo kuzwa kwa nzohoto, kuzwa kwa silyo, kutula tula milumo (kubulela milumo kakushobanisa).

Bana ba sikolo:

- Babulele milumo ye ñozwi fa limati kamoba laelezwi
- Babulele milumo kuzwa kwa nzohoto, kuzwa kwa silyo, kakutula – tula nika kushobanisa.

- Ba bulele milumo yeo kasikwata, nikabu ñwi.

Musebezi nyana (b): Tosa manzwi aswana kusina ku bulela mulumo.

Muluti:

- afe bana ba sikolo manzwi a likani feela mwa mulutelo.
- Aekeze manzwi ao banana ba nani kubala ka zazi ni zazi habanze batwahela kubala.
- añole ma fulashi kadi ana ni manzwi ao a bata kuluta bana ba sikolo.
- asusueze bana ba sikolo kubala kaku swalelela kusina ku zwafa.
- abonise banana mwa kubapalela papali yak u bala makadi – muluti akwahele ma kadi fafasi, banana babe mwa tukwata nyana twa banana ba 6. Sikwa ta sisika nopanikubala amañata siwinile.

Bana ba sikolo haba sweli kubapala muluti a bone kuli banana kaufela banana kunga kabelo mwa papali moo.

Bana ba sikolo:

- babale manzwi abafilwe.
- ba sikolo babale kasikwata ni kabuñwi.
- Ba bapale papali ya kubala makadi (kimani ya ka bala ma kadi amañata).

Musebezi – nyana (c): kuitusisa lika ze kona kuhapa maikuto abana ba sikolo zeswana inge litaku ni kunola fa mubu (Use manipulatives – like letter tiles or sand to build the words).

Muluti:

- Aitusise matailu (tiles) a litaku. Añole litaku zeñata nikuliyala fafasi mwa kilasi. Litaku lishobane – shobane.

- Abone kuli mwana sikolo ni mwana sikolo wanga kabelo kwa ku bapala papali ya matailu ([files](#)).

Bana ba sikolo:

- bana ba sikolo banope litaku kakuya ka buñwi mane ni mwatu kwata twa banana ba 6.
- ba bupe manzwi mi ba a bale
- ba ñole manzwi fafasi niku abala
- Bañole manwi aba bupile fa mubu ili kuli batwahele manzwi ao kuabala.

Musebezi – nyana: (d) - Kupanga pulelo (sentence building)

Muluti:

- Aitusise ma kadi amanzwi kapa manzwi a magineti kubonisa banana mwa Kubupela lipulelo.
- Abone kuli bana ba sikolo ba inzi mwa tukwata twa banana ba 6
- Apotolohe mwa kilasi abone kuli bana ba sikolo kaufela basweli babupa lipulelo.
- Muluti abonise banana mwaku kopanyeza manzwi mane ni ku ashandaula ni Kubupa sinca lipulelo.

Bana ba sikolo:

- Bana ba sikolo ba bupe lipulelo kuzwelela fa manzwi a magineti kapa am fulashi kadi.
- Bana ba sikolo babone kuli bashandaula manzwi ni ku akopanya mokuswanelela.
- Babale lipulelo ze bañezi kusina kukakanya.

Musebezi – nyana: (e)

- Recognising words using word boundaries (sentence segmentation, word puzzle ...)

Muluti:

- Abone kuli banana babapala papali yaku beya mululwani mwa lipulelo.
- Susueza banana ku lala mulaini fo ku kauhanela manzwi.

Mutala:

Kaze /ica/ ndongo.

Mwangala/ uya /kwa /sikolo.

Kwalombota /ki /mushimani.

Twaambo /wa/ bapala.

Ngombo/ u/ca /buhobe.

Abonise banana kuli manzwi kona a bupa lipulelo.

Bana ba sikolo:

- babeye mulaini o kauhanya manzwi sina cwana.

Mpulu/ ukena/ mwa /Giledi/ 1.

Polota/ utapa/ kwa /meeto.

Tatubo:

- Beya mulaini o kauhanya manzwi sina cwana.

Mutala:

1. Kaze /ica/ ndongo.

2. Mwangala uya kwa sikolo.

3. Kwalombota ki mushimani.
4. Twaambo wa bapala.
5. Ngombo uca buhobe.

Sikala sesisupa kukona musebezi: manzwi tosiwe kakuitusisa miseto ka kuluka.

Tufonyana ka bukuswani:

- Bana ba sikolo baituta kutosa litaku ze bupa manzwi, ni manzwi abupa lipulelo mi hape bakaituta kualula manzwi ainzi mwa pulelo(sentence).

Liitusiso kwa kuluta ni kuituta:

- Sibulukelo sa misebezi (Activities Bank)
- Limati
- Cati ya litaku ni manzwi nyana (Syllabic chart)
- kadi ya manzwi
- Manzwi a swala(Magnetic words)

kalulo: kuutwisisa

Tuto: kuteeleza kakutwisiso

Tuto - nyana: kunahanela sika amulaho wa kubona muinelo wataba (Simple Inferences)

Sika luli sesilukela kukoniwa: kuba ni maikuto amulaho wa kuutwa taba moiinezi. (Simple Inferences) Draw simple inferences from the information they have heard

Muluti:

- a bonise banana taba kaku inahanela amulaho aku hakaleza sika.

Mutala:

mutu ha shimbile kashuto. Mwanana alemuhe kuli mutu yo uya kwa kushuta.

- Abonise banana kuli bakona ku hakaleza sika kuzwelela ku zehakalezwa ([text based inferences](#)), famaswaniso kapa falikande lelikandekilwe.

Bana ba sikolo:

- Bana ba sikolo banahanele sika sesiswanela kuezahala akunani muinelo omunwi.

Mutala: pula ya nela.

Nilukela kushimba sikuku

- Mwanana abe ni kalabo kwa sika sa bona mwa siswaniso.

Mutala: mutu ya sweli kashuto mi uyemi kwa nuka, u hakalezwa kuli uya kwa kushuta.

- Ba be nikalabo abautwa likande mulizamaela.

Mutala:

Muyunda ulata ahulu keki, muyunda unani mukiti wa kupepwa mi kiyena yaka abela balikani bahae keke yeo.

Sikala sesisupa kukona musebezi: kuba ni maikuto alukile amulaho wa kuba ni muinelo omunwi. (Inferences from information heard drawn accordingly).

Kalulo: Kuñola

Makalelo

Kalulo ye ikatalima ka za kuñola hande ili kuñola litaku ze lukile hande ka muñolo omunde, Kukopisa mashepu ni Kuñola mapateni.

Manzwi ni lipulelo za butokwa (key Terms /words/vocabulary)

Kopisa

ñola

pateni

mashepu

swanela

Tuto - nyana 1: kuñola litaku kamo liswanelela (Letter Formation)

Sika luli sesilukela kukoniwa: kuñola litaku.

Musebezi fokuyemi kuituta (Learning Activities)

Tuto 1: Muñolo

Tuto- nyana: ku kopisa ma shepu.

Musebezi: Muluti aitusise ma shepu abunolo pili aswana sina sekuu (circle) sikweya (square), lekitengu(rectangle).

Muluti:

- ataluseze banana moku kopisezwa mashepu kabukwala.
- kukopise mashepu fafasi basika añola kale mwa buka.
- afe bana ba sikolo mapepa ba ñole (kukopise)fa teni basika ñola kale mwa libuka.
- apotolohe abone kuli bana ba sikolo baswanisa mashepua lukile.
- atolokele bana ba sikolo kuli mashepu ha ñolwa kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo.

Bana ba sikolo:

- bañole mwa moya habanze ba bonisiwa mokukopisezwa mashepu.
- Ba kopise ma shepu fafasi kuli babe macaziba haba kayoñola mwa libuka za bona.
- Bañole ma shepu fa mapepa.
- Ba ñole kabukwala kuzwa kwa nzohoto kuya kwa silyo.

Sikala sisusupa kukona musebezi: mashepu akopiswe hande- nde kakuluka.

.....

Tuto 1: kuñola mapateni

-

Sikala sisusupa kukona musebezi: mapateni añolwe hande nde.

-

Tuto - nyana: Kukopisa manzwi

Sikala sisusupa kukona musebezi: litaku likopiswe ka kuluka.

Musebezi fokuyemi tuto:

-

Tuto- nyana: kuñola manzwi.

Manzwi ni lipulelo ze butokwa

Munolo pateni

Bukwala

Sikala sisusupa kukona musebezi: Litaku liñolwe kakuluka.

Tuto - nyana 2: Muñolo obonahala hande oswana inge muñolo wa mwa buka oñozwi ki mushini.

Sikaluli sesilukela kukoniwa: ñola manzwi kamuñolo obonahala hande oswana inge muñolo wa mwa buka oñozwi ki mushini.

Tuto - nyana: muñolo omunde

Musebezi: Kukopisa manzwi ka muñolo omunde.

Muluti:

- añole pateni yezamaelela ni manzwi añoliwa kalizazi leo.
- añole manzwi aka kopisiwa kibanana ka muñolo omunde.
- ataluseze bana ba sikolo mokuñolelwa manzwi ka bukwala.
- Muluti apotolohe niku sikulula banana habanze bañola.
- Alaitete banana hanze apotoloha kuba sikulula.

Bana ba sikolo:

- Bana ba sikolo ba ñole mapateni ba sikañola kale muñolo.
- bañole manzwi ainzi fa bodi mwabuka kamuñolo omunde.
- bañole manzwi ka bukwala.

Sikala sesisupa kukona musebezi: manzwi akopiswe ka bukwala ili muñolo omunde oswana inge litaku ze swana inge oñozwi ki mushini wa mwa buka.

Tatubo

- a) (a)Bana ba sikolo ba nole mibamba ye bonisa munolo omunde o lukile.
- b) (b)Bana ba sikolo banole ma pateni abatusa kuba ni munolo omunde.

Tuto kabukuswani

- Bana ba sikolo neba talima kaza kunola munolo omunde o **kona** kubaleha kabunolo mane niku luta mwa na sikolo ku ziba ku nola hande kabukwala.

MUKANGA 5: KUAMBOLA NI BALIKANI.

Kubulela ni kuteeleza

Tuto: Ngambolo.

Tuto nyana: kuikambota.

Makalelo:

Zeiputezi mwa teñi: Kukakanyiwa kuli bana ba sikolo habaituta mwa kuambola ni balikani ni babahulu bakona kuhula inge bakona kuziba mubulelelo wo munde wa kuambola kaona.

Manzwi ni lipulelo za butokwa.

- Ngambolo - mubulelelo
- Kuikambota - balikani
- Babahulu - Likute

Tuto nyana: Kubulela ni kuteleza.

Sika sesilukela kukoniwa: Baitusise mubulelelo wo munde aba ambola ni balikani ni babahulu.

Musebezi fokuyemi kuituta

Musebezi-nyana (1) kutosa manzwi.

Muluti

- ❖ abulele bana ba sikolo kutosa manzwi mwa lipulelo za kuitusisa aba ambola ni balikani babona.

Mutala; Afe bana ba sikolo mutala wa manzwi amande akuitusisa mwa ngambolo sina bo, sha, eni, niitumezi

Bana ba sikolo ba tose manzwi mwa lipuleleo za kuitusisa .Baikambote kaza manzwi eba tosize. Asa mulaho ba bulele lipulelo monebatosa manzwi .

Musebizi-nyana) 2 kutosa lipulelo

Muluti

- ❖ abulele bana ba sikolo kubapala papali ya ngambolo yeama nyandiso ya banana .
- ❖ Bana ba sikolo babapala papali ya ndiso ya banana ni kuitusisa milyani ka mafosisa.

Muluti; A buze bana ba sikolo bumaswe bwa kunyandisiwa

Sikala sesi supa kukona; Kueza musebezi Manzwi ni lipulelo zeitusiswa aku ambolliwa ni balikani atosiwe kakuluka. .

Kutatuba bana ba sikolo

Muluti atatube bana ba sikolo ka kakutalima kukona kwa bona kueza misebezi-nyana yeezizwe

- a) Kuambola zeezizwe
- b) Kuitusisa manzwi a mande
- c) Kubapala papali.

Tuto ka bukuswani

Tuto ye iamile fa lika zetata ma za kuluta bana ba sikolo.

- a) Kuambola ngambolo
- b) Kubapala lipapali
- c) Kutosa manzwi amande

Tuto-nyana 1: Zibo ya milumo

Kubulela lingambolo ka moliezahalezi hande.

Tahiso kukakanyiwa kuli bana ba sikolo kuli abaituta milumo ba kahula inge bana

ni zibo ya milumo. Mwakalulo ye yazibo ya milumo, bana ba sikolo bakaituta kubupa manzwi-nyana ni ku kopanya manzwinyana kubupa manzwi.

Sika luli sesikoniwa kueza; kutosa ni kuitusisa milumo

Musebezi fo kuyemi kuituta

Musebezi-nyana- (a): (Kukambela manzwi-nyana)

Muluti:

- ❖ Alaele bana ba sikolo kukambela manzwi-nyana.
Mutala nyanganya, nyefula, nyunga

Bana ba sikolo:

- ❖ Bakambela manzwi-nyana. Nya/ nga/nya

Nye/fu/la, nyu/nga

Musebezi-nyana (b) Kukambela ni ku bala manzwi-nyana.

Muluti: Alaele bana ba sikolo kukambela manzwi-nyana ni ku bala.

Bana ba sikolo: bakambela nikubala manzwi-nyana.

Musebezi-nyana (c) (Manzwi-nyana ka kacamukata)

Muluti: Alaele bana ba sikolo kueza manzwi-nyana ka kacamukata.

Bana ba sikolo: baize kacamukata ka manzwinyana.

Musebezi nyana (d) (Manzwi-nyana ka kucaula)

Muluti: Alaele bana ba sikolo kueza manzwi-nyana ka kucaula.

Bana ba sikolo: baize manzwi-nyana ka kucaula.

Musebezi (2) (Kubapala lipapali zakubala manzwi-nyana).

Misebezi-nyana (a) (Kukambela kwa manzwi-nyana)

Muluti: Alaele bana ba sikolo ku bapala papali ya kukambela manzwii-nyana.

Bana ba sikolo: Bakambele manzwi-nyana.

Musebezi-nyana (b) Kukambela ni kubala)

Sikala sesi supa kukona musebezi: (Lipapali zekubala manzwi-nyana).

Musebezi 3. (Kubupa manzwi-nyana mwamanzwi abulezwi).

Musebezi-nyana (a) (Lipina zamanzwi-nyana)

Muluti: Alaele bana ba sikolo kopela lipina za manzwi-nyana.

Bana ba sikolo: Baopele lipina za manzwi-nyana.

: Sikala sesi supa kukona musebezi (kubupa manzwi abulezwi fa manzwi-nyana).

Musebezi (4): Kubapala lipapali zakubupa manzwi ka kuitusisa kuzusa nikubeya.

Muluti: Alaele bana ba sikolo kweza lipapali zakubupa manzwi.

Bana ba sikolo: Baeze lipapali za kubupa manzwi.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi (Lipapali zaku bupa manzwi libapaliwe kakuluka.

Kutatuba bana ba sikolo:

Muluti atatube bana ba sikolo kakutalima kukona kwabona kueza misebezi-nya ye ezizwe

- Kuambola ze ezahalile
- Kukolohanya ze ezahalile
- Kubupa ngambolo kakukolohanya
- Kulundulula, kwambolisana ngambolo yeambozwi
- Bana ba sikolo bababeli baikambote babañwi balundulula

Tuto ka bukuswani

Tuto ye iamile falika ze tatama zakuluta bana ba sikolo

- Kuambola ze ezahalile
- Kukolohanya ze ezahalile
- Kubupa ngambolo ka kukolohanya
- Kulundulula, kuambola ngambolo ye kandekilwe

Tuto-nyana (2): Zibo ya milumo

Bana ba sikolo: batose nikuitusisa milumo.

Tahiso

Bana ba sikolo bakaituta kubupa manzwi fa manzwi-nyana. Bana ba sikolo baka tosa nikuitusisa milumo. Bana ba sikolo ba kaambolisana nikutalusa zenebaitutile mwatuto ye felile fali mati.

Sika luli sesi lukela kukoniwa: Bana ba sikolo baka tosa nikuitusisa litaku ni lisupo.

Musebezi fokuyemi kuituta

Musebezi (1) Kutosa milumo mwa manzwi a ambolwa

Musebezi-nyana (a) (kualula milumo)

Muluti:

- ❖ Abulelele bana ba sikolo kubapala lipapali zakualula milumo kakuitusisa maswaniso alike.

Bana ba sikolo:

- ❖ babapale lipapali zakualula milumo.

Musebezi-nyana (b): milumo yakwa makalelo amanzwi.

Muluti:

- ❖ alaele bana ba sikolo kubapala papali ya kufumana milumo yakwa makalelo aliznwi.

Bana ba sikolo:

- ❖ babapala papali yamilumo yakwama kalelo ali nzwi.

Musebezi-nyana (c) kuzuma milumo ya kwa makalelo alinzwi

Muluti:

- ❖ Abulelele bana ba sikolo kueza papali ya kufumana lika zekala kamulumo ofilwe.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi.

- ❖ Milumo ya makalelo itosizwe kakuluka

Musebezi (2): Kutosa milumo ye kwa mafelelezo a manzwi abulezwi).

Musebezi nyana (a): Milumo yakwa makalelo ni kwa mafelelezo amanzwi.

Muluti:

- ❖ Apate lika zeshutana mi abulele bana ba sikolo kufumana manzwi aswana milumo kwama felelezo.
- ❖ bafumane manzwi ana ni milumo yeswana kwama felelezo.

Musebezi-nyana Bana ba sikolo (b)Lubasi lwa manzwi.

Muluti:

- ❖ Abonise bana ba sikolo lubasi lwa manzwi akala niku fela kamulumo ulimuñwi.

Bana ba sikolo:

- ❖ Babale ni kuñhola manzwi awela kwa lubasi lo.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi:

- ❖ Milumo ya kwa mafelelezo itosizwe kakuluka

Musebezi (3) kubapala lipapali za zibo ya milumo

Musebezi-nyana (a)

- ❖ kalulo yamulumo ye ekazwa

Muluti:

- ❖ Añole manzwi fali li mati mi abulele bana ba sikolo ku kopanya milumo ka kwa linzwi ni linzwi.

Musebezi-nyana (b) kalulo ya milumo yezusiwa.

Muluti:

- ❖ Añole manzwi fa limati mi abulele bana ba sikolo kuzwisa mulumo kwa linzwi.

Bana ba sikolo

- ❖ bazwise mulumo kwa linzwi.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi: lipapali za kalulo ya mulumo libaliwe ka kuluka)

Kutatuba bana ba sikolo

Muluti atatube bana ba sikolo kaku talima kukona kwabona kweza misebezi nyana y e ezizwe.

- Kuambola ze ezahalile
- Kolohanya ze ezahalile
- Kubulela milumo yakwa makalelo nikwa mafelelezo
- Bana ba sikolo balundulula mwa milumo ye baitutula

Tuto kabu kuswani

Tuto ye iamile falika zetatama zakuluta bana ba sikolo:

- Kutosa milumo mwa manzwi
- Kuambola za milumo yeba itutile
- Kubulela milumo ye kwa makalelo ni kwa ma felelezo amzwi

(Lituiso)

- Mafulashi kaadi
- Cati ya manzwi

Tuto-nyana(2) Manzwinyana

Sikala sesi supa kukona kueza misebezi() bana ba sikolo baka bupa manzwinyana kakukopanya milumo ni litaku

Musebezi fokuyemi kuituta Musebezi (1) (kubupa manzwi nyana fa litaku ni milumo). kubala niku kambelela)

Musebezi-nyana (a)

Muluti:

- ❖ wabulela linzwi mi bana ba sikolo babale manzwi nyana a mwa linzwi leo

Bana ba sikolo:

- ❖ kambela ni kubala manzwinyana a mwalinzwi

Musebezi nyana (b) lubasi lwamanzwi

Muluti:

- ❖ afe bana ba sikolo lubasi lwa manzwi lolunani manzwinyana ashutana.

Bana ba sikolo

- ❖ bakete ni kuñola manzwi awela wa lubasi lwa manzwi.

Musebenzinyana (c) manzwinyana azinga

Muluti:

- ❖ aňole manzwi fa limati mi abulele bana ba sikolo kutosa palo yamanzwinya mwa manzwi.

Bana ba sikolo:

- ❖ batose palo yamanzwi nyana mwa manzwi.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi

❖

Musebezi (2) kualula manzwi nyana)

Muluti:

- ❖ **alukise** mukoloko wa manzwi mi abulele baan ba sikolo kualula amanzwi afilewe kakuya kapalo yamanzwinyana ana ni.

Bana ba sikolo:

- ❖ ba alule manzwi afilewe.

Besebezinyana: kubupa manzwi

Muluti:

- ❖ aitusise litaku zasilamatela kappa litaku zetamilwe kubupa manzwi mi abulele bana ba sikolo kutosa palo ya manzwinyana ana ni mwanzwi ao.

Bana ba sikolo:

- ❖ batose palo ya manzwi nyana mwa manzwi afilewe.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi: Cati ya manzwinyana ibaliwe ka kuluka

Musebezi (3): kulukisa manzwi nyana

Musebezinyana (a) kuzuma manzwinyana.

Muluti:

- ❖ Apate ma swaniso ali mwa kilasi mi bana ba sikolo babale mabizo alika ana ni manzwinyana kakuya palo yefilwe.

Bana ba sikolo:

- ❖ babulele alike ana ni manzwinyana kakuya kapalo yebafilwe.

Musebezinyana (b): pina ya manzwinyana

Muluti:

- ❖ aopele pina ya manzwinyana mi abuze bana ba sikolo kubulela palo ya manzwinyana.

Bana ba sikolo:

- ❖ babulele palo ya manzwinyana ali mwamanzwi amwa pina.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi Manzwinyana atosibe kakutala

Kutatuba bana ba sikolo

Muluti atatube bana ba sikolo kaku talima kukona kwabona ku eza misebezinyana ye ezizwe.

- Kuambola ze ezahalile
- Kubulela manzwinyana
- Kubupa manzwinyana
- Kubala palo yamanzwinyana

Tutyonyana ka bukuswani:

Tuto ye iamile falika zetatama kuluta bana ba sikolo:

- Kubupa manzwinyana

- Kuambola za manzwinyana abaitutile
- Kuñola manzwinyana
- Kubulela palo ya manzwinyana

Litusiso

- Mafulashi kadi
- Cati yamanzwi
- Cati yama swaniso

Tutonyana (3): manzwi

Sika luli sesi lukela kukoniwa: kukopanya manzwinyana kubupa manzwi)

Musebezi fo kuyemikuituta)

Musebezi 1: kukopanya manzwinyana kubupa manzwi.

Musebezinyana (a) syllable bleding (kukopanya manzwinyana)

Muluti:

- ❖ Abulele manzwinyana amabeli kakushutana mi alaele bana ba sikolo ku akopanya kubupa linzwi.
Mutala (ngu, li) kalabo nguli hali kopana.

Bana ba sikolo:

- ❖ babale manzwinyana amabeli niku akopanya (nguli)

Musebezinyana (b)kubupa manzwi)

Muluti:

- ❖ ange manzwinyana ni silamatela kubupa manzwi.
- ❖ Alaele bana ba sikolo kukopanya manzwi nyana kubupa manzwi.

Bana ba sikolo:

- ❖ bakopanye manzwinyana kubupa manzwi.

Musebezinyana (c): word chaining (Manzwi atatamana)

Muluti:

- ❖ akale kuñola linzwi fa limati mi abulele bana ba sikolo kukopanya manzwinyana kwa linzwi lelili fa limati li liliñwi ka li liliñwi.

Bana ba sikolo:

- ❖ bakopanya linzwi nyana kwalinzwi leliñozwi fa limati alimuñwi ka alimuñwi.

Sikala sesi supa kukona kueza musebezi: manzwinyana akopaniwe kueza manzwi kakuluka).

Musebezi (2): kuezwa ni kuzusa manzwinyana)

Musebezinyana (a): kuzuma manzwinyana (syllable scavenger hunt)

Muluti:

- ❖ apate lika zetatama potoloto, buka, komoki, likatulo nize mwi cwalo.
- ❖ Alaele bana ba sikolo kunopa sika kuzona lika zeo zepatilwe.
- ❖ Mi anyalanise sika seo kwa manzwi ali fa ma fulashi kadi.

Bana ba sikolo:

- ❖ banope sika ni kunyalanisa kwa manzwi afile fama fulashi kadi.

Musebezinyana (b) (kubupa manzwi)

Muluti:

- ❖ Aitusise litaku zena nisilamatela kakubupa manzwi. Afe bana ba sikolo mutala mwaku bupela manzwi. Mutala muluti ange litaku za k, t, o, a zenani silamatela abulelele bana ba sikolo kuli bakopanye nikubupa fateni linzwi lelilukile.

Bana ba sikolo

- ❖ baka kopanya litaku kubapa fateni linzwi (kota).

Sikala sesi supa kukona kueza musebezi: Syllables substituted appropriately

Musebezi (3) kutosa manzwinyana mwa manzwi.

Musebezinyana (a) kubupa manzwi fa manzwinyana

Muluti:

- ❖ Ange tubala fokuñozwi manzwinyana afe mutala kwa bana ba sikolo mutala mwakubupela manzwi.

Mutala

tubala totulalu fukuinzi ya, za ma kulikopanya lubupa linzwi la zamaya.

Bana ba sikolo :

- ❖ babupa manzwi fa manzwinyana afilewe fatubala.

Musebezinyana (b) Blending cards (kukopanya ma cadi)

Muluti:

- ❖ alukise ma fulashi kadi fokuinzi manzwinyana.
- ❖ Muluti afe mutala kukopanya manzwinyana kubupa fateni manzwi.
- ❖ Abulelele bana ba sikolo kunopa ma fulashi kadi nikukopanya manzwinyana kubupa manzwi.

Bana ba sikolo:

- ❖ babupe manzwi kakukopanya manzwinyana.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi ;manzwinyana amwa manzwi atosiwé kakuluka.

Kutatuba bana ba sikolo

Muluti atatube bana ba sikolo kakutalima kukona kwa bona kueza misebezinyana ye ezizwe.

- Kuambola ze ezahalile
- Kubulela manzwi
- Kubupa manzwi

Tuto kabukuswani

Tuto ye iamile falika zetatama kuluta bana ba sikolo

- Kubupa manzwi
- Kuambola za manzwi abaitutile
- Kuñola manzwi

Tuto (4): kubala kusina kukakatela

Kubala kusina kukakatela.

Sub-Topic (1: Kubala ka kutiisa)

Sikal luli sesi ukela kukoniwa kubala manzwi ka kutiisa

Musebezi fokuyemi kuituta

Musebezi (1) Kubala manzwinyana

Musebezinyana (a) kukambela nikubala manzwinyana)

Muluti:

- ❖ Akambebele ni kubuza bana ba sikolo kuli ukambelezi hakai Mutala.

Wabulela linzwi mi ubulelela bana ba sikolo kukambelela.

Ubuza bana ba sikolo kuli babulele palo ya manzwinyana ainzi mwa linzwi.

- ❖ aňole mukoloko wa manzwi fa limati shakame, waci, buka, fulai abulele bana ba sikolo kukambelela nikubala manzwinyana falinzwi ni linzwi.

Bana ba sikolo

- ❖ bakambele kinubala palo ya manzwinyana.

Musebezinyana (b) Kubala ni ku kambela)

Muluti:

- ❖ Aňole manzwi fa limati abulelele bana ba sikolo kuba manzwi ataluse kuli abale linzwi nikuba pa lo amzwinyana amwa linzwi.
Mutala njunjula linani palo ya manzwinyana amalalu.
- ❖ bana ba sikolo musebezi wakubala manzwi nuikubaka palo ya manzwinyana.

Bana ba sikolo

- ❖ babale palo ya manzwinyana ali mwa manzwi atatama sizuma, yayula, cala, kenela, sipapala, patapata.

Sikala sesi supa kukona kueza musebezi: manzwinyana abalwe kakuluka

Musebezi (2): kubala manzwi)

Musebezinyana (a) (kubala ka kutiisa)

Muluti:

- ❖ **afe** bana ba sikolo kubala manzwi fama fulashi kadi.
- ❖ abalele kabuki kakwipalela kwa bana ba sikolo,
- ❖ Abonise bana ba sikolo mwaku swalela buka ababala.
- ❖ Abale buka anza buza bana ba sikolo lipuzo kuzwelela mwa likande.

Likande:

Simbotwe saka satula.

Simbowe situlela boma.

Kaze itulela simbotwe.

Simbotwe sasaba ni kutulela mwa mezi, pumwaa!

Muluti: Abuze bana ba sikolo lipuzo

1. Simbotwe sile kai?
2. Simbotwe sisabani?

Muluti:

- ❖ Afe bana ba sikolo tubuka twakuipalela

Bana ba sikolo:

- ❖ babale libuka zakuipalela.
- ❖ babale tubuka alimuḥwi ka alimuḥwi kakutiisa.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi: manzwi abalwe kakuluka)

Kutatuba bana ba sikolo

Muluti atatube bana ba sikolo kakutalima kukona kwabona ku eza misebezinyana ye ezizwe.

- Kuambola ze ezahalile
- Kubulela manzwi
- Kubala manzwi
- Kubala likande

Tuto kabukuswani

- ❖ Tuto ye iamile fa lika zetatama kuluta

bana ba sikolo

- Kuambola ze ezahalile
- Kubulela manzwi

- Kubala manzwi nilikande

KALULO: MANZWI

Tuto: Manzwi

Tuto -nyana (kutwisisa linzwi))

Sika luli sesi lukela kukoniwa: kutwisisa manzwi

Musebezi fokuyemi kuituta

Musebezi (1) Kuziba manzwi)

Musebezinyana (a) kulukisa manzwi

Muluti:

- ❖ alukiseze bana ba sikolo manzwi akubala.
Mutala manzwi amabizo abatu, lifolofolo, limela, linaha, linyunywani nili kokwani.
- ❖ Alaele bana ba sikolo kualula manzwi ao kalikwata za ona.

Musebezinyana (b) kubata manzwi)

Muluti:

- ❖ Añole manzwi fama fulashi kadi aabulelel bana ba sikolo kunopa linzwi nikuli bala.

Bana ba sikolo

- ❖ babale manzwi afilewe.

Musebezinyana (c) Kunyalanisa siswaniso ni linzwi

Muluti:

- ❖ Aswanise maswaniso fa cati ni kuñhola manzwi fama fulashi kadi abulele bana ba sikolo kunyalanisa linzwi nisiswaniso mutala ndu, kota, sipula, mbola.

Bana ba sikolo:

- ❖ banyalanisa manzwi nimaswaniso kakuluka.

Slikala sesi supa kukona kueza musebezi: kutwisisa manzwi kakutaa)

Kutatuba bana ba sikolo

Muluti: atatube bana ba sikolo kakukona kwa bona ku eza misebezinyana ye ezizwe.

- Kuambola ze ezahalile
- Kubala manzwi
- Kukolohanya manzwi
- Kunyalanisa manzwi

Tuto kabukuswani tuto ye iamile falika zetatama kuluta bana ba sikolo

- Kuambola za maswaniso abaitutile
- Kuambola ze ezahalile
- Kubala manzwi
- *Kunyalanisa manzwi*

Kalulo: Kuutwisisa

Tuto; Kuteeleza ka kutwisiso

Tuto-nyana (minahanelo yalika)

Sika luli sesilukela kukoniwa: kubulela litaba ka moliutwezwi

Musebezi fokuyemi kuituta

Musebezi (1) (kubulela litaba ka moutwezi.

Musebizinyana (a) Simon says (Simoni ubulezi kuli)

Muluti:

- ❖ atolokele bana ba sikolo zebaswenela ueza mwapapali yetatama. Afe litaelo zebaswanezi kulatelela mwapapali.

Bana ba sikolo

- ❖ baeze papali kakulatela litaelo zebafiwa kibo muluti.

Musebezinyana (b) (kubala kakutiisa)

Muluti:

- ❖ abale likande kwa bana ba sikolo kakutiisa abuze lipuzo bana ba sikolo anze abala ni kwamafelelezo akubala likande.

Likande

Zazi leliḥwi Wacama nainzi mwatasa kota.

Likuhu nelisweli kusela fapatelo.

likuhu zakala kulila ni ku matamata.

Wacama abona mbande, ahuwa ali “heeyi!” “heeyi!”

ainepe maḥomo mi mbande yafufa kusaba.

Lipuzo

1. Wacama Nainzi kai?
2. Likuhu nelilila likamaḥi?
3. Mbande yafufa kusabani

Bana ba sikolo

- ❖ batelaza
- ❖ baalabe lipuzo.

Misebezinyana (c) kukandela likande (Story Telling

Muluti:

- ❖ abulele bana ba sikolo kukandeka likande la Wacama ni mbande.

Bana ba sikolo:

- ❖ bakandeka likande la Wacama ni mbande.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi: (Munahanelo walitaba zeutwile lihathisezwe) Inferences from information heard drawn accordingly

Kutatuba bana ba sikolo:

Muluti: Atatube bana sikolo kakutalima kukona kwabona ku eza misebezinyana ye ezizwe.

- Kuambola ze ezahalile
- Kubala likande
- Kubule likande
- Kulatelela litaelo
- Kualaba lipuzo

Tuto kabukuswani

Tuto ye iamile fa lika zetatama kuluta bana ba sikolo

- Kulatelela litaelo
- Kubulela likande
- Kubala likande
- Kuambola ze ezahalile

Manzwi nilipulelo zabutokwa (Key terms/words/vocabulary)

- Alufabeti (Alpherbet)
- Linzwi/manzwi (words)
- Taku/litaku (letters)
- Sibaka (spacing)

- Muñolo

- Bukwala

Tuto: unolo

Tuto-nyanat: pupo ya litaku

Kuñola litaku)

Musebezi (1) kukopisa libupeho

Musebezinyana (a) kuswanisa libupeho

Muluti:

- ❖ Ataluseze bana ba sikolo mokuñholelwa libupeho zetuna nize nyinyani anze añola fa limati.
Mutala moliswane kuswanisezwa libupeho.
Kukala kwahalimi kona kushetumuna kuyofeleza fonekukalezi.

Bana ba sikolo

- ❖ balikanyise muluti kuswanisa sikwenda.

Musebazinyana (b) kulundulula libupeho (shape tracing)

Muluti:

- ❖ Abonise bana ba sikolo mutala kalulundulula libupeho.
- ❖ -Mutala muluti afe bana ba sikolo tutampili totunani libupeho kuli bana ba sikolo balundulule libupeho.

Bana ba sikolo:

- ❖ balundulule libupeho

Musebezinyana (c) kukopisa libupeho (coping shapes)

Muluti:

- ❖ alaele bana ba sikolo kukopisa libupeho ze fa limati.

Mutala bana ba sikolo bakopise libupeho mwa libuka zabona.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi: Libupeho likopisizwe ka swanelo
(Shapes copied correctly)

Musebezi (2) Kuñola mibasezo (writing patterns)

Musebezinyana (a) kuñola mibasezo kakuitusis amilaini yenamuluhile (writing patterns)

Muluti:

- ❖ abonise bana ba sikolo mokuñolelwa mibasezo kakuitusisa milaini yenamuluhile.
- ❖ Kukalela mwa moya kasamulaho baka ñolo mwalibuka. Tokomelo milaini yeotolohile ilukela kukalela kwahalimu kuya fafasi (from up to down).

Bana ba sikolo:

- ❖ balikenyise muluti kuñola mibasezo (patterns) kakulunduluzwa mwa moya. Kasamulaho kona bakañola mwalibuka.

Musebezi nyana (b) kuñola mibasezo kakuitusisa milaini yelobezi.

Muluti:

- ❖ abonise bana ba sikolo mokuñolelwa mibasezo kakuitusisa milaini ye lobezi (shendami). Tokomelo: bana ba sikolo baboniswe mokuswanela kuñolelwa milaini.
- Mulaini oshendami wama kutela kaufi kwahalimu nikwa tasi
- Sibaka si siiwe mwahala milaini yeo.

Bana ba sikolo:

- ❖ balikanyise muluti kuñola mibasezo (patterns) ye shendami.

Musebezinyana (c) kuñola mibasezo yenamile niye shendami.

Muluti:

- ❖ abonise bana ba sikolo muñholelwa mibasezo kakwiitusisa milaini ye namile niye shendami.

Bana baba sikolo:

- ❖ balikanise muluti kakuñholo mibasezo ye shendami niye otolohile.

Sikala sesi supa kukona kueza

- ❖ musebezi Mibasezo ikopolozwi kakuluka

Musebezi (3) kukopolola litaku

Musebezinyana (a) kukopolola taku ya (Aa)... Mwabunyinyani nimwa butuna

Muluti

- ❖ ataluseze bana ba sikolo mukukopololwela taku ya (Aa) mwabutuna nimwa bunyinyani.
- ❖ Taku ya (a) ye nyinyani ilukela kukalela kwahalimu amulaini kona ipotolohela kwa nzohoto kulula fafasi amulaini asmulaho kona kuya kwahalimu nikushetumuka fafasi.

Bana ba sikolo

- ❖ bakopolole taku ya (a) mwabunyinyani sina kamokuboniswelize mwamutala.

Musebezinyana (b) kukopolola taku ya (A) mwabutuna.

Muluti:

- abonise bana ba sikolo mokukopolelwa taku yetuna ya (A) mwabutuna.
- ❖ Taku ya (A) yetuna ilukela kukalela kwahalimi ona ishendama ka nzohoto asamulaho kona ikalela kwa halimu kushendemema kwasilyo inge

ishetumuka mafelelezo kona kubeya kalaini kamakutela kakashendami mwahala milaini ya kwa nzohoto niya silyo.

Bana ba sikolo

- bakopise taku ya (A) yetuna kakulunduluza mwa moya kona kukopiseza mwali buka zabona.

Musebezinyana (c) kukopolola taku ya (b)

muluti

- abise bana ba sikolo mokuñolelwa taku ya b.
 - ❖ Taku ya (b) ikalela kuñolelwa kwahalimu kushetumuka kona ikalela faha mulaini wa pili kuobamela kwa nzohoto inze iyo shetumuka.

Bana ba siklo

- balikanyise muluti kakukala kukopolola taku ya (b) mwa moya kona ikañolwa mwali buka zabona.

Sikala sesi supa kukona kueza musebezi litaku liñolilwe kakuluka

Kutatuba bana ba sikolo

Muluti atatube bana ba sikolo ka kutalima kukona kwabona kueza umusebezinyana ye izizwe.

- Kuswanisa libupeho
- Kulundulula libupeho
- Kukopisa
- Kuñola mibasezi

Tuto kabukuswani)

Tuto ye iamile falika zetatama zakuluta bana ba sikolo

- Kuswanisa libupeho

- Kulundulula libupeho
- Kukopisa libupeho
- Kuñola mibasezo

Tuto nyana

Sika luli sesilukela kukoniwa (kuñola kalizoho kamuñolo omunde.

Musebezi fokuyemi kuituta

Musebezi (1)

Musebezinyana (a)

Muluti:

- abulelele bana ba sikolo kuputa minwana ya bona, kwiputulula hape kona kukutakutela kuiputa hape kuiputulula. Musebezi o waekeza cwalo.

Bana ba sikolo

- baeza musezi wakuputa minwana.

Musebezi nyana (b) (kulunduluza litaku)

Muluti

- afe bana ba sikolo mapepa amasweu kuli bana ba sikolo balunduleze milaini ya mindolindoli kupanga milaini yeotolohile hande.

Bana ba sikolo

- bañole milaini kakulundulula.

Sikala sesisupa kukona kueza musebezi (manzwi añozwi kamuñolo omunde)

Kutatuba bana ba sikolo)

Muluti: atatube bana ba sikolo kakutalima kukona kwabona kweza misebezi nyanya ye ezizwe.

- Kuambola ze ezahalile
- Kulatelela litaelo
- Kulundulula libupeo

Tuto kabu kuswani (summary)

Tuto ye iamile falika zetatama kuluta bana ba sikolo.

- kulatelela litaelo
- kuambola ze ezahalile
- kwalaba lipuzo

Tuto: Milumo

Sika luli sesilukela kukoniwa: kubulela milumo yeyemela litaku (sound out letters)

Manzwi ni lipulelo za butokwa

Mulumo/milumo(phonics)

Manzwi nyana(syllables)

Kualula(segment)

Kukopanya(blending)

Sika luli sesilukela kubulela milumo yeyemela litaku

Musebezi (1) fo kuyemi kuituta:

Musebezi-nyana (a) .Kubulela milumo yeyemela litaku.(sound out letters)

Muluti:

- abulelele bana ba sikolo milumo yeyemela litaku. Mutala: /a/, /e/, /i/, /o/, /u/

Bana ba sikolo:

- bana ba sikolo ba ba bulele milumo yeyemela litaku.

Musebezi- nyana(b) kutosa mulumo yekala.

Muluti:

- alute bana ba sikolo milumo ye kala,

- abalaele kutosa milumo ye kala kwa lika ze mwa maswaniso.

Mutala:

Muluti abonise bana ba sikolo siswaniso mi abalaele kubulela seba bona mwa siswaniso seo.

Hasa mulao aba buze mulumo okala kwa makalelo a linzwi leo.

- Siswaniso sa tapi: Mulumo wo kala ki /t/
- Siswaniso sa komoki:Mulumo wo kala ki /k/
- Siswaniso sa capu: Mulumo wo kala ki /c/
- Siswaniso sa lufiyelo : Mulumo wo kala ki /f/

- **Bana ba sikolo:**

- batose milumo yezamaelela ni milumo ye kala fa maswaniso.

Musebezi-nyana (d) Papali ya ku nahana

Muluti:

- atolokele bana ba sikolo mwa ku bapalela papali ya kunahana milumo.

Mutala: Muluti akete milumo yeba itutile bana ba sikolo, Kona ka bea milumo yeo fa makadi(word cards) ,milumo yeo yeyemela litaku ilukela kuño ka litaku zetuna ni zenyinyani.

Hasamulao kona aka swanisa tuswaniso totunyalanisana ni milumo yeo.

bana ba sikolo

- ba nyalanise litaku zeyemela milumo kwa tuswaniso tot ya zona)
- ba bapale papali ya kunahana milumo.

Sikala sesisupa kukona musebezi: milumo ibulezwi ka swanelo.(Letters sounded out correctly)

Musebezi- nyana (a) Kualula litaku ka(butuna –Uppercase letters).Kabunyinyani- Lower case letters (letter sorting),

Muluti:

- alaele bana ba sikolo kutosa ni kukolohanya litaku zetuna ni zenyinyani kuya ka mukoloko wa alufabeti (alphabet).(sort the letters in alphabetical order)

Mutala:

litaku zetuna kuya ka mukoloko wa alufabeti:

A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, S,T,U,W,Y,Z

Litaku zenyinyani kuya ka molitatamanela ka mukoloko wa alufabeti

a,b,c,d,e,f,g,h,i,k,l,m,n,o,p,s,t,u,w,y,z

Bana ba sikolo:

- Batose kolohanye litaku zetuna ni zenyinyani kuya ka mukoloko wa alufabeti .

Musebezi-nyana(b): Kunyalanisa litakuzeyemela milumo .(letter sound match)

Muluti:

- alaele bana ba sikolo kunyalanisa litaku kwa milumo

Mutala:

Muluti anole litaku zeyemela milumo fa pampili mi abulelele bana ba sikolo kuli ba talime fa litaku ze nozwi fa pampili ni kueza milumo ya taku ni taku.

Bana ba sikolo:

-

Musebezi-nyana(c): kukauhanya litaku ka libupeho za zona.(Letter shape sorting)

Muluti:

- alaele bana ba sikolo kukauhanya litaku ka libupeho za zona. (litaku zenana mihata ye shetumuka, zesina mihata

Mutala: litaku zenani mihata yeya kwa halimu ni yeya kwatasi(ascending/decending letters) .

Litaku zekambama Ascending letters: b,d,f,h,k,l,t

Litaku zeshulumuka Decending letters: g, j, y,p

Litaku zesina mihata:(neutral letters) : a, e,i,o,u, (small letter s,m,c,z,w)

Bana ba sikolo :

- ba kauhanye litaku ka libupeho za zona sina kamo ku boniselizwe mwa mutala.

Musebezi-nyana(d): kualula litaku ka kulakana.(letter sorting relay)

Muluti:

- alaele bana ba sikolo kualula litaku ka kulakana inze bali mwa tukwata.
- a alule bana ba sikolo mwa likwata kuli ba kanganisane kwa kualula manzwi.
-

Bana ba sikolo

- ba alule litaku ka kulakana mwa tukwata twa bona
- ba alule litaku ka kulakana mwa likwata za bona

Sikala sesi supa kukona kueza musebezi Milumo ibulezwi ka swanelo.

Tuto ka bukuwani

Tuto ye iamile fa lika zetatama za kuluta bana ba sikolo :

- (a) kubulela milumo ya litaku.
- (b) Kunyalanisa litakuzeyemela milumo .(letter sound match)
- (c) kukauhanya litaku ka libupeho za zona.(Letter shape sorting)
- (d)** kualula litaku ka kulakana.(letter sorting relay)

MUKOLOKO WA LIBUKA

Ministry of Education (2023). *Zambian Education Curriculum Framework - 2023*. Curriculum Development Centre, Lusaka,

Ministry of Education (2024). *Lower Primary Syllabus*. Curriculum Development Centre, Lusaka. Zambia

Ministry of Education. (1977). *Zambian Languages Approved Orthography*. Zambia Education Publishing House, Lusaka.

Ministry of Education, Science, Vocational Training and Early Education. (2013). *National Literacy Framework*. Curriculum Development Centre, Lusaka.

Ministry of Education, Science, Vocational Training and Early Education. (2014). *Primary Literacy Programme, Approach to Teaching Reading in Local Languages: Teacher's Handout*. Curriculum Development Centre. Lusaka:

Ministry of General Education. (2013). *Teachers' Curriculum Implementation Guide*. Curriculum Development Centre, Lusaka

National Institute for Literacy (2008). *Scientific Synthesis of Early Literacy Development and implication for interventions, Report of the National Literacy Panel (NELP)*

Sampa, F. K. (2008). *Laying a Solid Foundation for learning; Developing Essential Literacy Skills in the Early Grades*, (unpublished)

UNESCO. (2011). *Enhancing Learning of Children from Diverse Language Backgrounds: Mother Tongue-Based Bilingual or Multilingual Education in the Early Years*. Prepared by Jessica Ball, University of Victoria.